

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Е.В.Лузік

« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді»

Виконавець: студентка групи 427 Ішхнелі Дарина Миколаївна

Керівник: доктор психологічних наук, професор Дробот Ольга Вячеславівна

Нормоконтролер: _____ Бородінова Л.Ю.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Е. Лузік

«___» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Ішхнелі Дарини Миколаївни

1. Тема дипломної роботи «Гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді» затверджена наказом ректора від «26» березня 2021 р. № 483/ст.

2. Термін виконання роботи: з 22.02.2021 до 01.06.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 62 сторінки, з них обсяг основного тексту 53 сторінок, список використаних джерел нараховує 48 позицій.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичний аналіз психологічних особливостей гендеру та тривожності у студентської молоді; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження впливу гендерних особливостей на прояв тривожності у студентської молоді; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): 5 таблиць, 5 рисунків.

6.Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	22.02.2021	
2.	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	01.03.2021	
3.	Написання основної частини. Перше читання керівника	01.04.2021	
4.	Написання вступу, висновків. Уточнення плану дипломної роботи	01.05.2021	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові	10.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	18.05.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	30.05.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	31.05.2021	
9.	Рецензування роботи	02.06.2021	
10.	Захист роботи	16.06.2021	

Дата видачі завдання: «22» лютого 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____

Дробот О.В.

Завдання прийняв до виконання _____

Ішхнелі Д.М.

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді»: 62 сторінки, 48 використаних джерел та літератури, 3 додатки.

Об'єкт дослідження – тривожність осіб юнацького віку.

Предмет – гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів.

У дипломній роботі розкрито проблему впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентської молоді, зокрема: розглянуто поняття «гендеру», гендерних особливостей студентів та сфери, в яких вони проявляються. Описано прояви тривожності в юнацькому віці, визначено її види, рівні та причини виникнення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблено практичні рекомендації для студентів та викладачів закладів вищої освіти щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням їх гендерних особливостей. Також, результати дипломного дослідження можуть використовуватися студентами закладів вищої освіти напряму «Психологія» для підготовки до семінарських занять, до написання рефератів та курсових робіт з даної тематики. Дана інформація може бути застосована в роботі практичного психолога під час підготовки проведення тренінгових занять зі зниження тривожності юнаків.

ГЕНДЕР, ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ТРИВОЖНІСТЬ, СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ, ЮНАЦЬКИЙ ВІК

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРУ ТА ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	9
1.1. Теоретичний аналізпроблеми гендерних особливостей у студентів юнацького віку	9
1.2. Особливості прояву тривожності у студентів юнацького віку	15
1.3. Вплив гендерних особливостей на прояв тривожності у студентів	20
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2.ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ПРОЯВ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	23
2.1. Методи та організація дослідження впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів	23
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів	26
2.3. Розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів.....	42
Висновки до другого розділу	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми. Початок нового тисячоліття характеризується загостреним прагненням жінок досягти однакових прав з чоловіками – гендерної рівності. Вони проводять різноманітні мітинги, залучають відомих осіб до пропаганди своєї ідеї, демонструють всі свої здібності. Більша частина соціуму погодилась та прийняла цю позицію, проте залишаються деякі прихильники того, що жінки не можуть бути залучені у всі види діяльності, які вони хочуть, через певні гендерні особливості, що формувалися в них протягом тривалого часу.

Спостерігаючи за поведінкою суспільства, можна простежити, що в останні роки його емоційна сфера відрізняється переважанням деструктивних проявів, що безпосередньо негативно впливають на психічний стан людей, зокрема зростає їх рівень тривожності. Швидкі темпи урбанізації, часті природні та техногенні катастрофи, соціальні та політичні зміни, захворювання, в тому числі на COVID-19, лише підвищують тривогу соціуму. Проте вчені відмічають, що прояви тривожності також залежать і від гендерних особливостей особистості.

Дана проблема висвітлювалась у багатьох галузях наукового пізнання, що пов'язані безпосередньо з людиною, проте найдетальніше її розглянули в психології. Зокрема, гендерну специфіку прояву тривожності розглядали як зарубіжні: психоаналітик З.Фрейд, К.Хорні, психіатр А.Адлер, психотерапевт Р.Мей, клінічний психолог Ч.Спілбергер, так і радянські вчені: доктори психологічних наук Є.П.Ільїн та А.М.Прихожан та інші.

Аналіз вітчизняної наукової літератури, зокрема робіт Є.В. Новікової, І.Я. Ясочкіної, І.М. Матвіїв, Г.А. Стадник, надає можливість констатувати той факт, що численні дослідження стосовно вивчення впливу гендерних особливостей на прояв тривожності особистості не дають остаточної відповіді на дане питання та потребують ретельного його розгляду в сучасних умовах саме в юнацькому віці, що і обумовило вибір теми нашої дипломної роботи: «Гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді».

Об'єктом дослідження є тривожність осіб юнацького віку.

Предмет дослідження: гендерні особливості прояву тривожності у студентської молоді.

Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити вплив гендерних особливостей на прояв тривожності студентів.

Виходячи з поставленої мети, можна сформулювати наступні **завдання дослідження:**

1. здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми впливу гендерних особливостей на прояв тривожності в юнацькому віці;

2. підібрати методичний інструментарій і дослідити вплив гендерних особливостей на прояв тривожності у студентів;

3. здійснити аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, визначити особливості впливу;

4. розробити практичні рекомендації щодо оптимізації прояву тривожності у студентів з урахуванням їх гендерних особливостей.

Для досягнення поставлених завдань в роботі були використані наступні **методи дослідження:**

1. *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, матеріалів наукової літератури.

2. *емпіричні:* для експериментального вивчення особливостей впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів були використані наступні методики:

А) «Визначення гендерної ролі» С.Бем;

Б) «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера;

В) «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна»;

В) «Шкала явної тривожності» Дж.Тейлора.

3. *статистичні:* задля визначення наявності зв'язку між гендерними особливостями та рівнем тривожності особистості, було використано критерій Спірмена, а також ж метою встановити залежність рівня тривожності від гендерних особливостей юнаків – регресійний аналіз.

Практичне значення. Розроблено практичні рекомендації для студентів та викладачів закладів вищої освіти щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням їх гендерних особливостей. Також, результати дипломного дослідження можуть використовуватися студентами закладів вищої освіти на пряму «Психологія» для підготовки до семінарських занять, до написання рефератів та курсових робіт з даної тематики. Дана інформація може бути застосована в роботі практичного психолога під час підготовки проведення тренінгових занять зі зниження тривожності юнаків.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 48 найменувань (із них 19 іноземною мовою), додатків на 9 сторінках. Основний зміст роботи викладений на 53 сторінках і містить 5 таблиць, 5 рисунків, на 10 сторінках. Загальний обсяг роботи – 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРУ ТА ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей у студентів юнацького віку

Протягом останніх десяти років активні члени суспільства прагнуть показати та довести іншим дві ідеї: по-перше, що не існує відмінностей в соціально-психологічних особливостях поведінки чоловіків та жінок і, по-друге, що вони повинні мати однакові права в усіх сферах життєдіяльності особистості. Якщо останнє твердження підтвердила та прийняла більша половина соціуму, то щодо першого продовжуються гострі дискусії та суперечки як серед науковців, так і звичайних людей.

Гендерні особливості завжди займали провідне місце в дослідженнях психологів та соціологів. Проте першими, хто про них заговорив, були філософи Античного періоду – Платон та Аристотель. Зокрема Платон стверджував, що чоловіки і жінки схожі та мають однакову природу і коли вони шукають свою половину, долається розірваність андрогінної цілісності. На той час, андрогіни – це особи, що складаються з чоловічої і жіночої половин, а розірвання андрогінної цілісності призвело до появи статі. Поруч з цим Платон додавав, що чоловіки все таки є більш духовними від народження, а це впливає на соціальні ролі статей і пояснює, чому жінок вважали слабшими.

Пізніше Аристотель обґрунтував ідею ієрархії статей. Він, беручи в основу біологічні фактори, доводив, що чоловіки і жінки різні, а точніше жінка є недорозвиненим чоловіком, тож вона не може керувати і, навпаки, створена для підкорення. На його думку, це також підтверджується тим, що жінки фізично слабші, скромні, схильні до виконання домашніх обов'язків, тобто їх завдання – служити своєму чоловіку.

Поділяючи ідеї великих філософів, суспільство приходить до панування патріархату, який ще більше посилюється в період Середньовіччя. Основною тоді була концепція Августина, який пропонував розглядати становище жінок з двох боків: з одного боку, як істота, наділена статтю, жінка є носієм гріховної чуттєвості і повинна в усьому бути підкорена чоловікові, а з іншого боку, як істота, наділена розумом і здатна до релігійного почуття, жінка рівна чоловікові і рівною мірою з чоловіком може розраховувати на спасіння[11].

Згодом в епохи Відродження та Просвітництва ставлення до жінки починає змінюватися. Зокрема цьому сприяють роботи Ж.-Ж. Руссо, І.Канта, Ф.Ніцше та інших.

В ХХ ст. З.Фройд, впроваджуючи свою теорію, зазначав, що всі відмінності жінки від чоловіка пов'язані з тим, що вона анатомічно відрізняється від нього. Анатомічна будова жінки безпосередньо впливає на розвиток її психіки, у зв'язку з чим може спостерігатися або ж придушення сексуальних імпульсів, або модифікація жіночого характеру, або ж нормальний розвиток [13], що характеризується, на думку З.Фрейда, пасивністю, нездатністю до творчості, слабкими соціальними інтересами тощо.

Також важливими стали дослідження та роботи К.Юнга, М.Бердяєва, В.Розанова, Е.Левінаса, Р.Уенгера, М.Фуко, Ж.Лакана, Р.Моханрама, що працювали в різних наукових напрямках.

На сьогоднішній день, коли ми говоримо про гендерні особливості, необхідно з'ясувати визначення поняття «гендер», адже більшість вважає, що це синонім поняття «стать».

Отже, в психологічному словнику можна зустріти наступне визначення «Гендер – соціально-біологічна обумовленість відмінностей між людьми, за допомогою якої дається визначення понять “чоловік” та “жінка”» [40].

Проте найбільш повним вважають таке трактування цього поняття: «гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як

особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі. Дане поняття позначає соціо-статеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних (генетико-морфологічних, анатомічних, фізіологічних), – із властивими їй характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень тощо» [35].

Незважаючи на той факт, що існує декілька тлумачень поняття «гендер», в жодному словнику немає визначення поняття «гендерні особливості». Проте, беручи до уваги, що «особливість – це характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь» [42], можна запропонувати трактувати гендерні особливості як «характерні ознаки чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя, способу мислення, ролей та відносин, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що фіксують уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі».

Розглядаючи ці поняття, варто звернути увагу також на гендерну ідентичність особистості, що позначає переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією)[41].

Спостерігаючи за своїм оточенням, ми постійно приписуємо іншим якісь риси, що, на нашу думку, характеризують цю особистість, а також, які дозволяють зрозуміти, яку гендерну роль вона виконує.

Дослідження показують, що батьки, описуючи власних новонароджених дітей, надають їм характеристики, які не мають прив'язки до гендеру. Вони використовують такі ознаки як щасливий, жвавий, активний, серозний, упертий тощо. Це пов'язано з тим, що в малюка ще не розвинена самосвідомість і він не перейняв жодну з моделей поведінки з зовнішнього світу. Він лише спостерігає за батьками, дідусями й бабусями, близькими родичами та поступово сприймає цю інформацію.

В трирічному віці дитина вже проявляє «бажання» бути дівчинкою чи хлопчиком. Вона надає перевагу відповідному одягу, взуттю, іграшкам, допомагає

мамі чи тату виконувати домашні обов'язки та ін.. В майбутньому це проявляється в першому виборі професії. Зазвичай дівчата в садочку та молодшій школі хочуть бути вчителями, моделями, акторками, а хлопчики – поліцейськими та пілотами, які символізують для них силу.

Проблема гендерних особливостей займає чільне місце серед психологічних досліджень. Гендерні особливості розглядають як чинник, який впливає на різноманітні психічні явища та процеси, що стосуються та оточують людину. Сюди відноситься її комунікативна поведінка: вважають, що жінки більш говіркіші, мають емоційніше мовлення, проте вони й більш консервативніші в застосуванні, тобто їм складніше вивчити нову мову, на відмінну від чоловіків, які, окрім цього, звертають увагу здебільшого на інформаційну сторону спілкування та частіше вдаються до використання нецензурних слів. Дану проблему розглядали О.Єсперсен [22], Ю.П.Маслова [31], Т.В.Говорун [17] та інші.

Варто також відмітити, що гендерні особливості впливають і на професійну самореалізацію людини. Вагомий внесок в дослідження цього питання зробили Ш.М. Берн [4,5], К. А. Абульханова-Славська [1], О. М. Мірошніченко [33], К. Гілліган [15, 16], О. Б. Петренко [36], Л. І. Анциферова [39] тощо.

Аналізуючи літературні джерела, можна побачити, що найбільше на вибір професії особистістю та реалізації в ній впливають гендерні стереотипи, тобто уявлення суспільства про те, якими мають бути та як мають поводитися чоловіки та жінки. І.Клецина виділяє три основні групи гендерних стереотипів [12]:

1. маскулінності-фемінності, де маскулінність описують як домінування, активність, а фемінність – чуттєвість, репродуктивність;
2. щодо сімейних і професійних ролей, де вважають, що для жінки є важливою сімейна роль, а чоловіка – професійна. Зважаючи на це, їх продуктивність пов'язана з реалізацією в цих сферах;
3. пов'язані зі статевими відмінностями в змісті та видах праці, коли чоловікам приписують керівні професії, а жінкам – обслуговуючі.

Розглядаючи професійну самореалізацію особистості, дослідники зауважують, що впродовж десятиліть чоловіки обирали технічні галузі набагато частіше, ніж

жінки. Проте на сьогоднішній день дана тенденція змінюється. У деяких видах професій спостерігається поступове зростання кількості чоловіків із фемінізованими рисами особистості. Те саме спостерігається і серед жінок, які стають більш маскулізованими в боротьбі за власні права та рівні можливості [21].

Однією з найширших областей дослідження гендерних особливостей є емоційна сфера особистості. Гендерні відмінності в прояві емоцій та почуттів вивчали Е. Маккобі та К. Джеклін [47], К. Хорні [45], В.А. Чикер [46] та інші.

Вчені відмічають, що відмінності в емоційній сфері жінок та чоловіків все ж наявні, проте виявляються вони не з перших років життя, а з віком. Загалом більшість стверджує, що представниці жіночої статі переважно емоційно чутливіші та нестабільні. Також зазначені відмінності в базових емоціях: жінки більш схильні до переживання страху, гніву та печалі, ніж чоловіки. Вважають, що вони значно емпатійніші, ніж представники сильної статі, у яких спостерігається підвищена мстивість. Окрім цього стосунки жінок з іншими людьми значно довірчі і вони особливу увагу надають емоційному аспекту міжособистісних відносин.

На сьогоднішній день з поширенням пандемії COVID-19 суспільство постійно бореться з переживанням тривоги. Все більше і більше людей звертаються до спеціалістів за допомогою. Дослідження, що проведені в попередні роки, показують, що існують також і гендерні особливості в прояві тривожності, а саме, що жінки переважно мають вищий рівень тривожності, ніж чоловіки.

Зважаючи на той факт, що психологія суспільства з кожним поколінням змінюється, нам важливо з'ясувати, наскільки важливу роль відіграють гендерні особливості в формуванні переживання тривожності в сучасному світі та сучасних умовах, зокрема в юнацькому віці, який є одним із найважливіших в формуванні особистості, її системи цінностей, поглядів, самореалізації тощо.

В юнацькому віці, як підкреслюється науковцями, відбувається становлення гендерної ідентичності, яка є внутрішнім переживанням особистістю своєї статевої приналежності, набуттям статевої ролі й уподібненням до неї, своєю єдиною статевою самоусвідомлення і поведінки. Юнацький вік визначає подальший розвиток особистості, орієнтацію на справжні зразки Я-чоловіка і Я-жінки в нових

змінних умовах, наповнення їх егалітарними цінностями, якими передбачено формування гендерної самосвідомості та статево-рольової ідентифікації [26].

Юнацький вік розглядається як найбільш сенситивний для формування статево-рольової поведінки. Провідна роль у становленні позитивної статево-рольової ідентичності належить самим юнакам і дівчатам, які на основі самоаналізу і самооцінки усвідомлюють власну статево належність і навчаються таким проявам поведінки, яка відповідає прийнятим у даному суспільстві стереотипам маскулінності і фемінності [26].

Розглядаючи поняття гендер, варто виділити поняття «статево-рольові стереотипи». Це цінності, мотиви, типи поведінки, які вважають прийнятливими для представників однієї статі, ніж для іншої. Статево-рольові стереотипи суспільства визначають стиль поведінки чоловіків (хлопчиків) і жінок (дівчаток) і відображають зразки, орієнтуючись на які, люди реагують на представників кожної статі. Формування індивідуальних статево-рольових стереотипів відбувається у процесі соціалізації дитини через засвоєння суспільного досвіду. Основну роль у ній відіграють статево-рольові уявлення. Вони безпосередньо впливають на формування статево ролей і статевої ідентичності, виступаючи когнітивною структурною частиною цих елементів психологічної статі. На основі статево-рольових уявлень (стереотипів), засвоєння статево ролей (ідентичностей) формується статева самосвідомість індивіда - усвідомлення себе чоловіком чи жінкою і необхідності виконання відповідних соціальних ролей[28].

Юнаки мають різні погляди на те, якими повинні бути сучасні дівчина та хлопець. Найбільші розходження зустрічаються при аналізі та оцінці особистісних якостей, які описують та формують поняття «жіночність». До них відносять ніжність, дбайливість, довірливість, лагідність тощо. Здебільшого юнаки схильні високо оцінювати традиційно жіночі якості в дівчатах. В свою чергу дівчата навпаки намагаються нівелювати будь-які статево-рольові стереотипи щодо поведінки та образу жінок та не відмічають вищезгадані якості у своїй поведінці. Також юнаки високо оцінюють традиційно чоловічі якості. В основному вони відмічають, що хлопці повинні бути сміливими та сильними. Такі якості як воля та самовладання, на

їх думку, важливі для справжніх чоловіків. Дівчата, аналізуючи якості юнаків, вважають, що вони мають бути надійними, відповідальними та великодушними. Вчені зазначають, що така оцінка з боку дівчат, детермінована їх орієнтацією на загальнолюдські якості та відносини між людьми.

Дослідження показують, що юнаки мають певні відмінності психічних процесів, властивостей та станів, які позначаються на їх поведінці. Аналіз проведених раніше досліджень дозволяє виявити певні закономірності поведінки юнаків залежно від їх гендеру. Зокрема маскулінні юнаки відрізняються ініціативністю, енергійністю, оптимістичністю, бажанням бути в центрі уваги оточуючи хта займати лідируючі позиції в групі. Окрім цього в них спостерігається часта мінливість настрою, що притаманна і фемінним юнакам. В останніх зокрема діагностують також підвищену емоційність та чутливість.

Маскулінні дівчата схильні до домінування, що вважається проявом чоловічої поведінки, а також, як і маскулінні юнаки, прагнуть привертати до себе увагу інших. Окрім цього вони проявляють високий рівень впевненості в собі, високу самооцінку власних можливостей та знають свої сильні сторони. У дівчат, що мають фемінну гендерну роль, відзначаються демонстративні риси поведінки, надмірна експресивність та в них здебільшого формується орієнтація на досягнення успіху. Важливим елементом свого життя фемінні дівчата вважають підтримання дружніх взаємовідносин з оточуючими людьми.

Отже, зазначена інформація дозволяє зробити висновок про існування відмінностей між дівчатами та юнаками, зокрема в емоційній сфері. Також нам важливо з'ясувати особливості прояву тривожності студентів юнацького віку, які ми детальніше розглянемо в наступному пункті.

1.2. Особливості прояву тривожності у студентів юнацького віку

Війни, природні та техногенні катастрофи, різноманітні захворювання – явища, що все частіше зустрічаються в сучасному світі і з якими суспільство намагається боротися, шукаючи нові, швидкі та ефективні методи. На даний момент

одним із таких найбільш обговорюваних явищ є коронавірусна хвороба (COVID-19). Ситуація, що склалась в світі внаслідок поширення даного вірусу, характеризується підвищенням рівня тривожності більшої частини членів соціуму та відповідно потребує дієвого рішення.

Обмеженість живого спілкування з іншими, перебування вдома тривалий час, страх за своє здоров'я змусили суспільство звернутися за допомогою до спеціалістів, а саме психологів. Найбільш частим запитом виступає саме переживання тривожності. Проте фахівці стверджують, що здебільшого такі стани викликані не поширенням вірусу, а іншими обставинами, що супроводжують людину і для кожного вони індивідуальні.

Юнацький вік один із хвилюючих періодів життя особистості. Закінчивши школу, дитина вступає у ЗВО, відокремлюється від батьків, переїздить в нове місто, знайомиться з новими людьми. В студентські роки відбувається пошук себе, професійна ідентичність та реалізація, в декого спостерігається перша закоханість, а у інших – уже створення власної сім'ї.

Спираючись на роботи І.С. Кона, Б.Г. Ананьєва, В.Т. Лісовського та інших, можна стверджувати, що юнакам властивий широкий спектр емоційних реакцій та способів їх вираження. Окрім цього в даному віці відмічається підвищений рівень самоконтролю та саморегуляції особистості. Також слід звернути увагу, що дуже часто юнаки переживають кризу переходу до зрілості, коли вони сягають максимуму розвитку власних емоційних, інтелектуальних та поведінкових процесів.

Все це разом з впливом на особистість численних проблем суспільства робить юнацький вік одним з найтривожніших в розвитку індивіда.

Варто зазначити, що в психології існує відмінність між поняттями «тривоги» та «тривожності». Дані терміни часто ототожнюють одне з одним і пов'язують з поняттям страху. Якщо тривогу в «Великому психологічному словнику» визначають як емоційний стан суб'єкта, що виникає в передчутті небезпеки, то тривожність – як відносно стійке утворення, особистісну властивість [32].

Аналіз наукової літератури показує, що не існує остаточної відповіді щодо проблеми взаємозв'язку страху і тривоги. Одні джерела містять інформацію, що

поняття «тривога» введене австрійським психологом З. Фрейдом, який і розмежував дані терміни, вказуючи, що страх являє собою реакцію на конкретну загрозу особистості, а ось тривога – це несвідомий, дифузний та безпредметний страх, що має внутрішній характер. Погляди З.Фрейда близькі до поглядів С. К'єркегора, основоположника екзистенціалізму. Обом вчених вважали за потрібне розрізнити дані поняття, проте кожен з них працював над цим в своєму напрямі. Якщо С. К'єркегор розглядав відмінність через призму філософії, проблеми буття, то З. Фрейд – через призму психології, а саме психоаналізу.

Загалом же питання тривожності цікавило вчених багатьох напрямків психології. Серед представників екзистенціалізму його досліджували К.Ясперс, Ж.П. Сартр, Р. Мей, П. Тілліх, які вказували, що тривожність виникає в результаті зіткнення буття з небуттям та під час їх боротьби; в гуманістичній психології – К. Роджерс та А. Маслоу; в психоаналізі – З.Фрейд, А. Фрейд, М. Кляйн, К. Хорні, Г.С. Саллівен; біхевіоризмі - Дж. Уотсон та О.Х. Мауер; експериментальній психології – Н.Е. Міллер та К.В. Спенс та інші.

Інші джерела містять інформацію, в якій розповідається, що відмінність між поняттями «страх» і «тривога» зумовлена лише неправильним перекладом слів, який зберігся до сьогодні.

Ми, як і більшість дослідників, підтримуємо першу теорію і вважаємо, що тривога це емоційний стан, який виникає внаслідок загрози потребам людини, здебільшого соціальним, і не завжди джерело загрози є усвідомленим. Зазвичай тривога є негативним явищем, проте в деяких випадках мобілізує всі ресурси організму людини і відкриває раніше небачені її можливості.

Щодо тривожності, то Головін С.Ю. в своєму словнику визначає її як індивідуальну психологічну особливість, що виявляється в схильності людини до частих і інтенсивних переживань стану тривоги, а також в низькому порозі її виникнення[19].

В своїй роботі Прихожан А.М. вказує, що на психологічному рівні тривожність відчувається як напруга, заклопотаність, занепокоєння, нервозність і переживається у вигляді почуттів невизначеності, безпорадності, безсилля,

незахищеності, самотності, невдачі, яка насувається, неможливості прийняти рішення та ін. На фізіологічному рівні реакції тривожності проявляються в посиленому серцебитті, прискореному диханні, збільшенні хвилинного обсягу циркуляції крові, підвищеному артеріальному тиску, зростанні загальної збудливості, зниженню порогів чутливості, коли раніше нейтральні стимули набувають негативного емоційного забарвлення.

Тривожність як сигнал про небезпеку привертає увагу до можливих труднощів, перешкод для досягнення мети, що містяться в ситуації, дозволяє мобілізувати сили і тим самим досягти найкращого результату. Тому нормальний (оптимальний) рівень тривожності розглядається як необхідний для ефективного пристосування до дійсності (адаптивна тривога). Надмірно високий рівень розглядається як дезадаптивна реакція, що виявляється в загальній дезорганізації поведінки та діяльності. У руслі вивчення проблем тривожності розглядається і повна відсутність тривоги як явище, що перешкоджає нормальній адаптації і так само, як і стійка тривожність, що заважає нормальному розвитку і продуктивній діяльності[37].

3. Фрейд окреслював три ознаки тривожності: специфічне почуття неприємного, відповідні соматичні реакції, усвідомлення цього переживання виділяв, а також три види тривожності:

1. об'єктивну (реальний страх) тривожність – пов'язана з небезпекою у зовнішньому світі;
2. невротичну — пов'язана з невідомою та невизначеною небезпекою;
3. моральну — так звана «тривожність совісті», пов'язана з небезпекою, що йде від Супер-Его.

Л.І. Божович виокремлює в свою чергу адекватну та неадекватну тривожність [6]: адекватна відображає неблагополуччя особистості, а неадекватна навпаки виявляється в сприятливих для індивіда обставинах і вказує на тривожність як стійке особистісне утворення.

Грузинський психолог Н.В. Імедадзе в результаті проведених досліджень пропонує також при розгляді тривожності звертати увагу на її рівні прояву. На його

думку їх існує два: високий і низький [24]. Останній необхідний для нормального пристосування до середовища, а високий викликає дискомфорт людини в суспільстві. Дж.Тейлор, який підтримував ідею про внутрішній конфлікт як джерело тривожності, виділяв три рівні: низький, середній та високий.

Найбільш відомими на сьогоднішній день видами тривожності вважають запропоновані Ч.Д. Спілбергером [43] особистісну та ситуативну. Особистісну тривожність розглядають як рису людини, що активізується в результаті появи загрози її престижу та самооцінці, ситуаційну – як стан, що проявляється в напрузі, занепокоєнні тощо, внаслідок потрапляння в стресову ситуацію, та є дуже інтенсивним та динамічним у часі. Результатом роботи Ч.Д. Спілбергера у вивченні проблеми тривожності є розроблена в 1970 році методика «Шкала тривоги Спілбергера», яка пізніше була адаптована Ю.Л. Ханіним і на даний момент має назву «Шкала Спілбергера-Ханіна» та призначена для оцінки реактивної та особистісної тривожності індивіда.

Несвідомо маскуючи свою тривожність, людина провокує негативне ставлення до себе, що ускладнює і без того важкий внутрішній стан. Найчастішими проявами тривожності в юнацькому віці є апатія і млявість, цеінтегральна якість особистості юнака, що характеризується неприємною ознакою психічного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги та хвилювання, а з фізіологічного боку супроводжується активізацією автономної нервової системи [25].

Високий рівень тривожності в юнацькому віці часто корелюється з нестійкою самооцінкою особистості і проявляється в безініціативності, невпевненості в собі, прагненні бути непомітним для інших, не брати на себе роль лідера, а скоріше тихо та швидко виконувати доручення оточуючих, щоб вберегтися від деструктивних наслідків.

Юнаки та дівчата, з високим рівнем тривожності як правило, не користуються загальним визнанням в групі, хоча і не залишаються в ізоляції. Вони найчастіше належать до числа найменш авторитетних в суспільстві, так як дуже часто невпевнені в собі, замкнуті, нетовариські, або, навпаки, надто говіркі, настирливі,

або злі. Причиною низького авторитету, непопулярності є їх безініціативність, яка є наслідком невпевненості в собі[37].

Тривожність юнака може бути детермінована різноманітними факторами, серед яких особливості виховання та дитячо-батьківських відносин, психологічні травми дитинства, вплив академічної успішності, властивості нервової системи, соціально-економічні проблеми тощо. Вчені також вважають, що тривожність особистості залежить і від її приналежності до певного гендеру. Саме перевірка цієї гіпотези виступає метою нашої роботи і детальний її теоретичний аналіз поданий в наступному пункті.

1.3. Вплив гендерних особливостей на прояв тривожності у студентів

Отже, як ми зазначали раніше, тривожність – це відносно стійке утворення, особистісна властивість людини, що проявляється на психологічному та фізіологічному рівнях.

Дослідження показують, що детермінантами формування та прояву тривожності можуть бути фактори зовнішнього та внутрішнього середовища особистості. До зовнішніх відносять особливості виховання, взаємостосунки з батьками, умови та гігієна праці, соціально-економічні явища, природні та техногенні катастрофи тощо, внутрішніми являються особливості нервової системи, гормональний фон, емоційна збудливість, самооцінка індивіда, темперамент, характер та інше. Також в попередньому пункті ми вказували про вплив на тривожність гендерних особливостей.

Отож, гендерні відмінності в юнацькому віці стають все яскравіше окресленими. Гендерні стереотипи, які супроводжували особистість з моменту народження, позначаються на соціалізації хлопців та дівчат (на нормах поведінки, суспільному стані, соціальному статусі, рисах, які належать представникам тої чи іншої статі тощо). Розгляд прояву тривожності студентської молоді через призму гендеру припускає, що відмінності, які в них виникають, детермінуються здебільшого соціально-культурними явищами. Кожен хлопець і дівчина наділені

психологічними рисами, які відповідають їх статі, проте не існує чистої жіночності та мужності. Зазвичай особистість наділена ознаками обох статей і такий тип називають андрогенним.

Варто відзначити, що студентська молодь – як хлопці, так і дівчата – мають розвинену в тій чи іншій мірі тривожність, проте рівень її у дівчат значно вищий. Якщо розглядати останні дослідження [27], то результати показують, що для хлопців здебільшого характерна ситуативна тривожність, ніж особистісна, що говорить про схвильованість суб'єкта в конкретній життєвій ситуації в даний момент часу. Вона проявляється зазвичай у випадку, коли юнак вважає себе некомпетентним в конкретному питанні. Але, не зважаючи на той факт, що респонденти жіночої статі мають вищу особистісну тривожність, ніж ситуативну, остання все-одно порівняно більша за показниками ніж у хлопців. Особистісна тривожність дівчат свідчить про їх невпевненість у собі, низьку самооцінку, сором'язливість, залежність від думки оточуючих (друзів, викладачів, коханої людини) тощо. Слід додати, що основною причиною високої тривожності, як зазначають самі студенти, є тривога за майбутнє, що є звичним явищем для юнаків.

Інше дослідження [14] демонструє навпаки вищі показники тривожності у студентів-хлопців. Проте в даному випадку варто звернути увагу також на рівень підготовки особистості до навчання в ЗВО, особливо медичному, різницю між «очікуваннями» та «реальністю», особливості менталітету респондентів.

Окрім цього вчені відзначають, що коло причин, які викликають підвищення рівня тривожності дівчат, є значно ширшим в порівнянні з хлопцями і це детермінується більшою їх емоційністю.

Для представниць жіночої статі важливими є взаємовідносини з іншими, тому часто конфлікти та інші деструктивні явища в студентській групі сприяють формуванню високого рівня тривожності у них. В свою чергу юнаки не зважають на негативні емоції у власній групі, що відповідно не впливає на їх емоційний стан.

Окремі дослідження показують, що як у хлопців, так і дівчат спостерігається високий рівень самооціночної тривожності, тобто представники обох статей

хвилюються за себе як суб'єкта спілкування та навчальної діяльності, що також підтверджується високими показниками за дослідженнями учбової тривожності.

Теоретичний аналіз літератури також показує, що важливим чинником у прояві тривожності є прагнення особистості до самоактуалізації: чим воно вище, тим вища відповідно і тривожність (здебільшого така тенденція притаманна дівчатам).

Висновки до першого розділу

1. *Гендерні особливості* трактують як характерні ознаки чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя, способу мислення, ролей та відносин, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що фіксують уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі. Гендерні особливості впливають на різні сфери життєдіяльності особистості, серед яких комунікативна поведінка, професійна самореалізація та емоційна сфера. Найбільш сенситивним віком для формування та закріплення гендерних відмінностей є юнацький вік.

2. *Тривожність* описують як індивідуальну психологічну особливість, що виявляється в схильності людини до частих і інтенсивних переживань стану тривоги, а також в низькому порозі її виникнення. Вона проявляється на психологічному – поява деструктивних емоційних переживань та фізіологічному рівнях – зміна функціонування внутрішніх органів людини. Найбільш відомою класифікацією видів тривожності є класифікація Ч.Д.Спілберга, який запропонував розподіляти її на особистісну та ситуативну.

3. До внутрішніх детермінантів формування та прояву тривожності відносять гендерні особливості особистості, які в юнацькому віці стають яскравіше окресленими. Як дівчата, так і хлопці мають розвинену в тій чи іншій мірі тривожність. Через те, що дівчата більш емоційніші в порівнянні з хлопцями, вони мають ширше коло причин для підвищення рівня тривожності і відповідно більш схильні до прояву високих показників тривожності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ПРОЯВ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Методи та організація дослідження впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів

Теоретичний аналіз наукової літератури з дослідження гендерних особливостей особистості в життєвих ситуаціях, а також їх впливу на тривожність, зокрема в студентській молоді, дозволив констатувати той факт, що дана проблема є актуальною в сучасних умовах. Емоційний стан людини, особливо в період здобуття вищої освіти, досить нестабільний та залежить від багатьох факторів. Гендерні відмінності саме відносять до їх числа.

Вибірка дослідження. З метою виявлення впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали 42 респонденти у віці 17-22 роки (21 дівчина та 21 хлопець), які на даний момент здобувають освіту у закладах вищої освіти за спеціальностями технічного та гуманітарного профілю (49% дівчат і 51% хлопців – технічного та 51% дівчат і 49% - гуманітарного). Розподіл вибірки за технічним та гуманітарним напрямом не враховуємо.

Дане експериментальне дослідження передбачало вирішення наступних завдань:

1. З'ясувати організацію дослідження та добрати методичний інструментарій для визначення гендерних особливостей студентів та прояву їх тривожності.
2. Безпосередньо встановити рівень та переважаючі види тривожності студентів і дослідити вплив на нього гендерних особливостей.
3. Проаналізувати отримані результати та здійснити інтерпретацію наявних даних.
4. На основі отриманих результатів розробити практичні рекомендації щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів.

Першим етапом дослідження стала діагностика гендерної ролі респондентів, яка здійснювалась за допомогою тесту «Визначення гендерної ролі» С.Бем (див. Дод. А). Учасникам пропонувалося оцінити наявність або відсутність у себе вказаних в опитувальнику якостей (60 тверджень). Серед якостей були наступні:

- «життєрадісна (-ий);
- незалежна (-ий)
- ніжна (-ий) та інші».

Варто відмітити, що у зв'язку з карантинними заходами, які встановлені в Україні з метою запобігання поширенню вірусу COVID-19, дану методику, як і три наступних, вони проходили самостійно. Інструкція надавалась в електронному вигляді одразу перед питаннями.

Наступною їм пропонували методику «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера (див. Дод. А), що побудована на принципах прямого і ланцюгового асоціативного тесту. Методика містить 138 слів. Респондентам надавали інструкцію: «Вам наданий асоціативний ряд слів. Будь-ласка, прочитайте і відмітьте серед них ті слова, які, на Ваш погляд, мають відношення до Вас і вашого повсякденного життя». Серед запропонованих слів були: «зовнішність», «гиря», «дуб», «турбота» тощо. Кількість виборів необмежена. Використання даної методики дозволяє доповнити попередню та зрозуміти, якими респонденти уявляють себе відповідно до їх гендерної ролі.

Третя методика «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» (див. Дод. А) була спрямована на самооцінку респондентами власного рівня тривожності. Обрана методика є інформативним способом для оцінки тривоги особистості як в даний момент (як стан), так і як її стійкої характеристики та відповідно складається з двох блоків по 20 питань кожен. Інструкція була наступною: «Уважно прочитайте кожне із наведених тверджень. Вибирайте відповідь залежно від того, як ви себе відчуваєте в даний момент/зазвичай. Над питаннями довго не замислюйтесь, правильних і неправильних відповідей тут немає». Приклади питань:

1. «В даний момент я спокійна (-ий)»
А) ні, це не так;

Б) напевно, так;

В) вірно;

Г) дійсно вірно.

2. «Я відчуваю прилив сил і бажання працювати»

А) ні, це не так;

Б) напевно, так;

В) вірно;

Г) дійсно вірно.

І наостанок респондентам запропонували пройтиметодику «Шкала явної тривожності» Дж.Тейлора (див. Дод. А), мета якої полягає в вимірюванні проявів тривожності особистості. Дана методика має адаптованих варіантів, серед яких ми обрали адаптацію В.Г.Норакідзе, що складається з 60 тверджень. Інструкція обстежуваним: «Оберіть відповідь «так» чи «ні» залежно від того, погоджуєтесь Ви чи заперечуєте подані твердження. Працювати бажано швидко, не пропускати запитань, ніяких додаткових записів не робити». Серед тверджень:

1. «Зазвичай руки та ноги у мене теплі»;

2. «У мене рідко болить голова»;

3. «Я впевнена (-ий) в своїх силах» та інші.

Якщо за допомогою попередньої методики «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» ми прагнули визначити переважаючий вид тривожності особистості: ситуативна чи особистісна, то методика Дж.Тейлора використовувалась для того, аби перевірити результати попередньої та з'ясувати загальний рівень тривожності студентів.

Після проведення тестування наступним нашим кроком було встановлення наявності впливу гендерних особливостей студентської молоді на прояви їх тривожності. Теоретичний аналіз літератури показав, що вони існують, проте не достатньо вивчені в сучасному суспільстві.

Для встановлення зв'язку між гендерними особливостями студентів та проявами їх тривожності було використано програму SPSS для математичної обробки статистичних даних, а саме критерій Спірмена, який призначений для

встановлення кореляційного зв'язку між змінними, а також регресійний аналіз – для визначення залежності проявів тривожності від гендерних особливостей респондентів.

Детальний опис аналізу та інтерпретації результатів буде наведено в наступних пунктах дипломної роботи.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів

Аналіз отриманих результатів експериментального дослідження, під час якого було визначено гендерні особливості студентської молоді та їх рівень тривожності дає можливість узагальнити наступні особливості їх прояву.

Тест «Визначення гендерної ролі» С.Бем показав, що 81% респондентів поєднують «чоловічі» і «жіночі» риси та мають андрогінний тип гендерної ролі, 12% - фемінний і 7% - маскулінний. Розподіл результатів окремо хлопців та дівчат зображено на Рис.2.2.1.

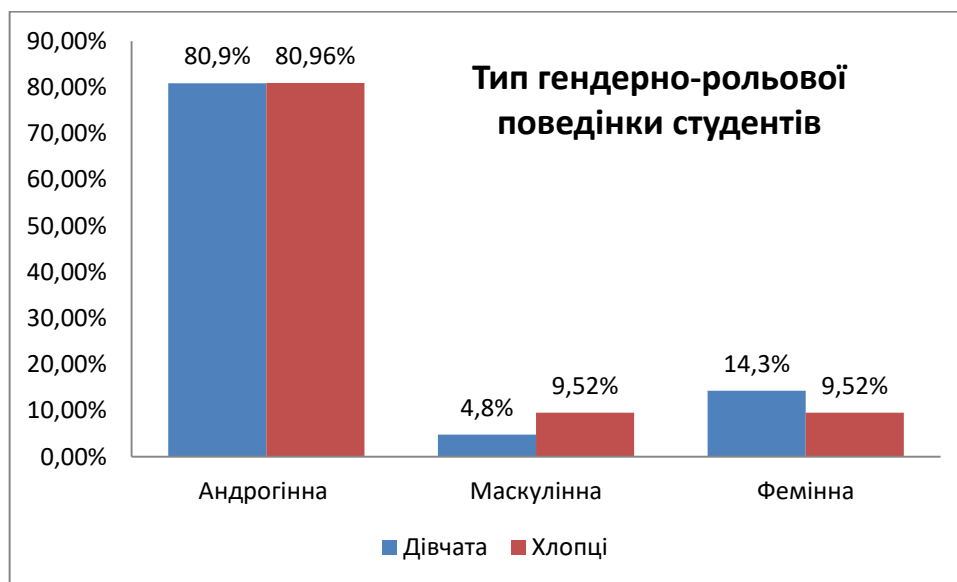

Рис.2.2.1 Кількісні показники респондентів за методикою С.Бем

Зведені показники на діаграмах свідчать про те, що більша половина дівчат і хлопців (майже по 81% в кожній групі) проявляють андрогінність, тобто одночасно можуть виражати як фемінні, так і маскулінні характеристики. Це дає їм можливість

менш стереотипно і жорстко ставитись до статево-рольових норм та легко і вільно переходити від занять традиційно жіночими видами діяльності до чоловічих і навпаки. Респонденти з таким типом гендерної ролі мають більш широкий вибір поведінки, за рахунок чого швидше адаптуються до нових умов середовища, вони більш гнучкі, контактні, стресостійкі, легше справляються зі своїми обов'язками та виникаючими труднощами.

14,3% дівчат мають фемінну гендерну роль, що проявляється в їх м'якості, толерантності, високій емоційності. Фемінні дівчата залежні від думки оточуючих, прагнуть отримати схвалення з боку інших, більш життєрадісні та поруч з цим уразливіші. На противагу їм маскулінні студентки, яких виявлено 4,8%, відрізняються раціональністю мислення та поведінки, часто прагнуть займати лідируючі позиції в різних соціальних групах, надають перевагу видам діяльності, що історично вважались чоловічими.

Фемінна та маскулінна гендерні ролі серед респондентів-хлопців також виявилися не домінуючими. Результати діагностики показали, що фемінних та маскулінних хлопців однакова кількість (по 9,52%). Маскулінні юнаки характеризуються наявністю таких рис як сміливість, впевненість в собі, стриманість, відстоювання власної думки, швидке прийняття рішень тощо. Також вони схильні до підтримки гендерно-рольових стереотипів та часто піддаються їх впливу. Фемінні хлопці в свою чергу менш радикальні, мають ширше коло друзів та проявляють більший спектр емоційних реакцій, здатні поступатися та охоче приймають допомогу від оточуючих.

Дані, що були отримані в ході констатувального експерименту, свідчать про те, що в сучасному світі традиційні статево-рольові функції чоловіка та жінки змішані, так як саме суспільство ставить перед ними досить високу планку для досягнення успіху в різних сферах життєдіяльності, що потребує гармонічного поєднання фемінних та маскулінних якостей.

Методика «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера описує та діагностує 5 типів гендерної ідентичності: дифузну, передчасну, мораторій, псевдоідентичність та досягнуту. Загалом 57% студентів мають дифузну гендерну

ідентичність, 24% - передчасну, 7% - мораторій, 7% - псевдоідентичність і лише 5% - досягнуту. Розподіл результатів за групами хлопців та дівчат зображено на Рис.2.2.2.

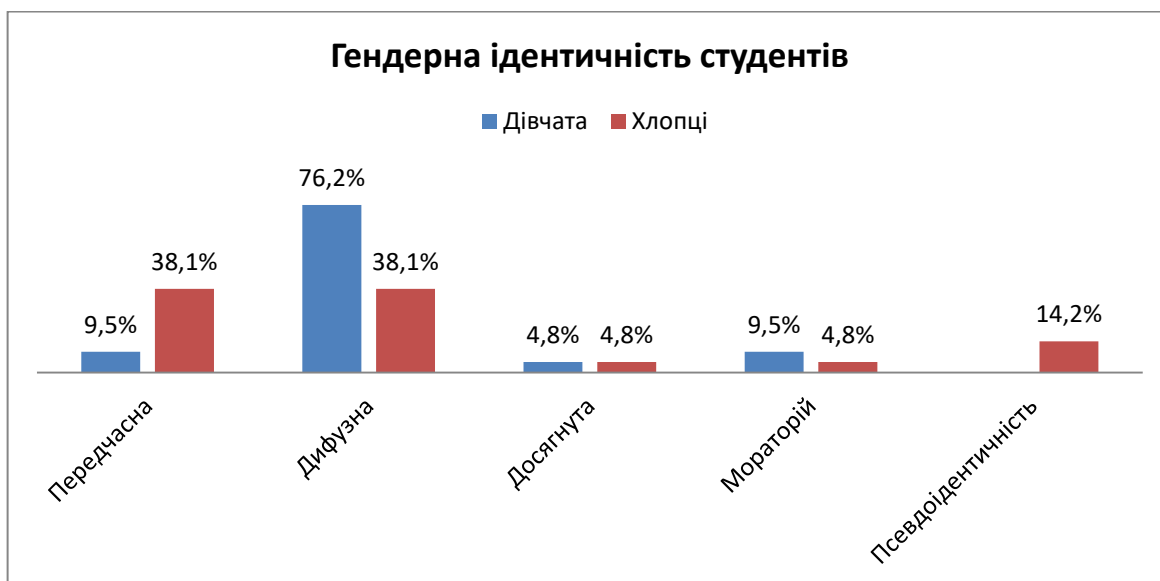

Рис.2.2.2. Кількісні показники респондентів за методикою Л.Б.Шнейдера

Як ми бачимо у вибірці дівчат 76,2%, а у вибірці хлопців 38,1% мають дифузний тип гендерної ідентичності. Це означає, що дані респонденти ще не сформували свій власний образ жінки та чоловіка, в них не сформована система цінностей, відсутні життєві цілі, а також бажання їх визначити. Особи з дифузною ідентичністю мають занижену самооцінку, ригідну «Я-концепцію», незадоволені собою, вважають, що не в змозі викликати повагу з боку оточуючих, сконцентровані на власних недоліках, звинувачують себе у ситуаціях поразки. Окрім цього такий тип гендерної ідентичності супроводжується порушеннями хронотопів, людина керується в теперішньому і керуватиметься в майбутньому досвідом, що сформований в минулому та закріпився в її несвідомому. Особистість, яка має статус дифузної ідентичності, може перейти на стадію мораторію, а потім до зрілої ідентичності, або ж залишитись на стадії передчасної ідентичності назавжди.

38,1% хлопців та 9,5% дівчат мають передчасну гендерну ідентичність, яка формується під впливом інших значимих осіб, у зв'язку з чим її називають «нав'язаною ідентичністю». Людина з передчасним типом ніколи самостійно не

робила жодних життєвих виборів і відповідно має меншу інтелектуальну самостійність, що особливо помітно в нестандартних для неї умовах. Даний статус гендерної ідентичності впливає в більшості випадків на стиль поведінки особистості в стресових ситуаціях та проявляється в тому, що при виникненні такої ситуації вона намагається «вийти з гри».

Наступний тип гендерної ідентичності –мораторій. Даний статус характерний для осіб, що знаходяться в стані кризи ідентичності, яка зазвичай виникає у студентів на 4-6 роках навчання в закладах вищої освіти. Ситуація кризи пов'язана зі зміною виду діяльності: юнаки завершують навчання та переходять до трудової діяльності. Серед обраних респондентів 9,5% дівчат та 4,8% хлопців мають вказаний тип ідентичності. Для них характерна підвищена тривожність, самоповага, розвинена рефлексія, більш диференційовані культурні інтереси.

Лише 4,8% респондентів в обох групах досягнули зрілої ідентичності. Це студенти, які вже мають сформовані життєві цінності, переконання та знайшли сенс власної життєдіяльності. Вони відрізняються адекватною самооцінкою, наявністю стабільних взаємовідносин з соціумом, розуміють свої сильні якості та позитивно їх оцінюють. На відмінну від представників дифузного типу, особи з досягнутою ідентичністю усвідомлюють, що здатні викликати повагу, довіру та схвалення інших членів суспільства за рахунок своїх рис характеру та діяльності, якою вони займаються. До критеріїв, що описують сформовану зрілу ідентичність відносять: відчуття власної цінності, впевненість в собі, високу товариську, розуміння і усвідомлення власних труднощів та вміння їх долати.

14,2% респондентів-хлопців мають виражену псевдоідентичність. Такі студенти здатні або заперечувати власну унікальність, або навпаки загострювати на цьому увагу, що сприяє виникненню стереотипізації та/або гіпертрофованої ідентифікації. Особистість з псевдоідентичністю не вміє адекватно сприймати та реагувати на критику з боку інших, має ригідну «Я-концепцію» та проявляє низьку рефлексію.

Серед вибірки дівчат осіб з статусом псевдоідентичності не виявлено.

З методики «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» стає зрозуміло, що в студентів здебільшого переважає особистісна тривожність. В половини з загальної вибірки, а саме 52%, виявлено високий рівень особистісної тривожності, в той час як високий рівень ситуативної – у 34% опитаних. Натомість 52% і 31% студентів мають середній рівень ситуативної і особистісної відповідно. Кількість осіб з низькими рівнями майже однакова – 14% (ситуативна) і 17% (особистісна). Кількісні показники респондентів окремо по жіночій та чоловічій групах зображено на Рис.2.2.3 та Рис.2.2.4.

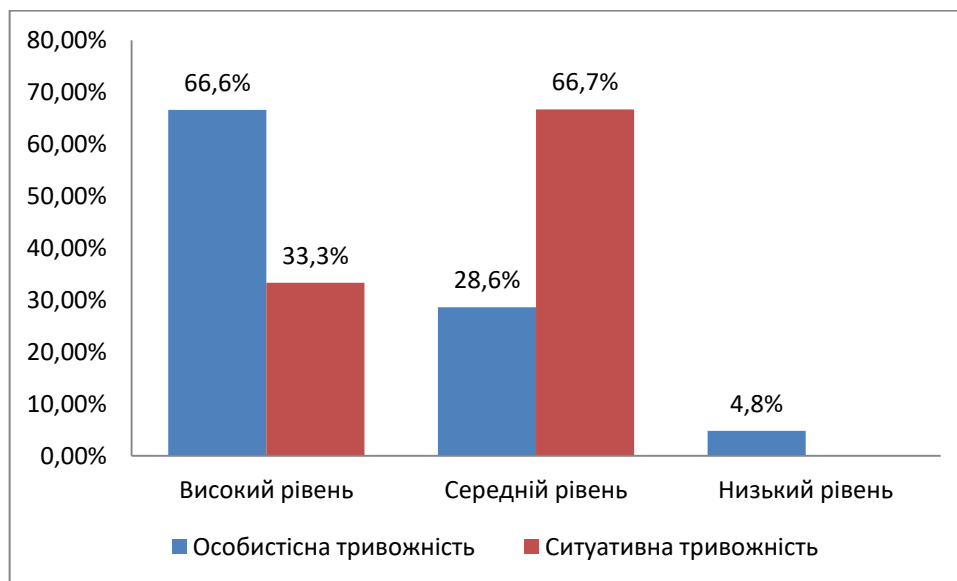

Рис.2.2.3. Кількісні показники дівчат за методикою Спілбергера-Ханіна

Зведені показники дівчат зображені на Рис.2.2.3 свідчать про те, що у них переважає особистісна тривожність, яка являє собою властивість особистості і при високому рівні проявляється в схильності сприймати значну кількість життєвих ситуацій як загрозу самооцінці, самоповазі. Кожна така ситуація є стресовою для людини і викликає у неї тривогу. Переважання особистісного типу тривожності в дівчат обумовлене також більшою їх емоційністю та емпатійністю.

Поруч з цим виявлено, що у 33,3% дівчат наявний високий рівень ситуативної тривожності, що говорить про переживання ними занепокоєння, стурбованості та відчуття напруги в момент проходження дослідження. Ситуативна тривога як стан нестійка в часі та може мати різну інтенсивність залежно від дії стресового стимулу.

66,7% дівчат мають середній рівень ситуативної тривожності. Вони відмічають, що тривога в них проявляється лише в ситуаціях, коли виникає загроза порушення їх життєвих цінностей або фізичного здоров'я.

Лише 4,8% студенток мають низький рівень особистісної тривожності. Ці дівчата стверджують, що рідко хвилюються і рідко беруть на себе відповідальність за якісь справи. Вони завжди «пливуть за течією» і це девіз всього їхнього життя. Прийняття рішень щодо їх майбутнього зазвичай виконували значимі дорослі, точніше батьки, а вони були не проти цього.

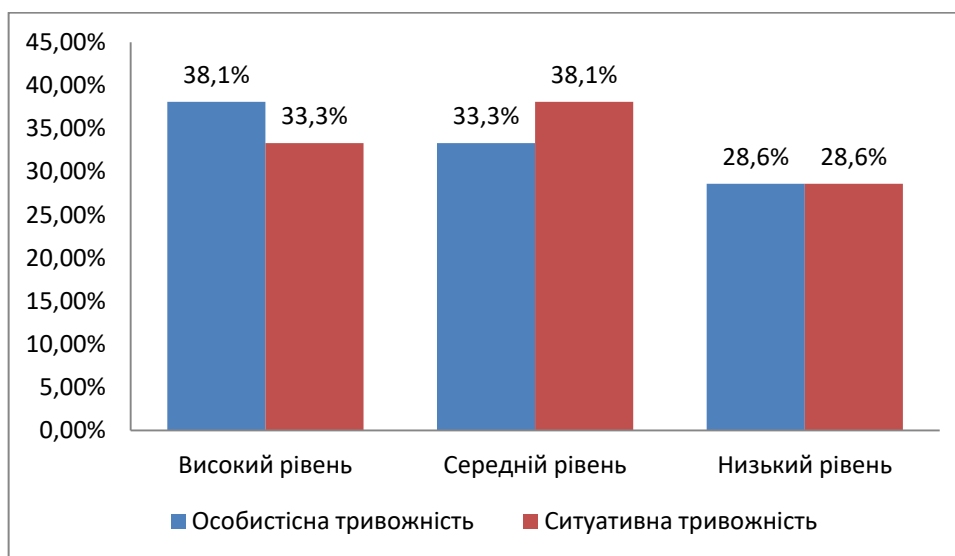

Рис.2.2.4. Кількісні показники хлопців за методикою Спілбергера-Ханіна

На відмінну від дівчат показники хлопців за методикою Спілбергера-Ханіна (Див. Рис.2.2.4) по обох видах тривожності приблизно однакові. Варто додати, що студенти, які мають високий рівень особистісної тривожності, мають високий рівень і ситуативної. Такий же зв'язок спостерігається у тих, хто має середній та низький рівні прояву.

Хлопці з високим рівнем тривожності як ситуативної (33,3%), так і особистісної (38,1%) характеризуються запальним характером, роздратованістю, постійно очікують, що оточуючі провокуватимуть їх на конфлікт і через це знаходяться в режимі «готовності до захисту». Вони неадекватно реагують на коментарі інших, прохання, оцінку їх діяльності, навіть якщо вона позитивна. Будь-які висловлювання в свою сторону сприймають як загрозу їх престижу,

компетентності, самооцінці. Високі показники за обома видами тривожності можуть свідчити про можливість у таких респондентів нервових зривів, формування психологічних бар'єрів взаємодії з іншими, виникнення конфліктних ситуацій.

Студенти з середніми рівнями прояву обох видів тривожності (ситуативної - 38,1% осіб, особистісної – 33,3%) стверджують, що вона проявляється не часто і зазвичай виконує мобілізуючу функцію – змушує їх зібратися з думками та вирішити проблемну ситуацію якнайшвидше.

28,6% осіб, що мають низькі рівні прояву, почували себе спокійними на момент проходження методики. Для таких студентів характерний малоактивний спосіб життя та низька мотивація досягнення успіху, зазвичай вони прагнуть виконувати доручення інших та не бажають бути в центрі уваги. Також трапляються випадки, коли низький рівень тривожності виступає захисним механізмом особистості і свідчить про активне витіснення високої тривоги, аби людина могла продемонструвати свої сильні сторони та показати себе у вигідному ракурсі.

«Шкала явної тривожності» Дж.Тейлора також демонструє, що значна частина респондентів мають підвищені показники прояву тривожності. Зокрема, 31% мають високий, 7% - вище середнього, 38% - середній, 17% - нижче середнього та лише 7% - низький рівень. Результати окремо чоловічої та жіночої вибірок можна побачити на Рис.2.2.5.

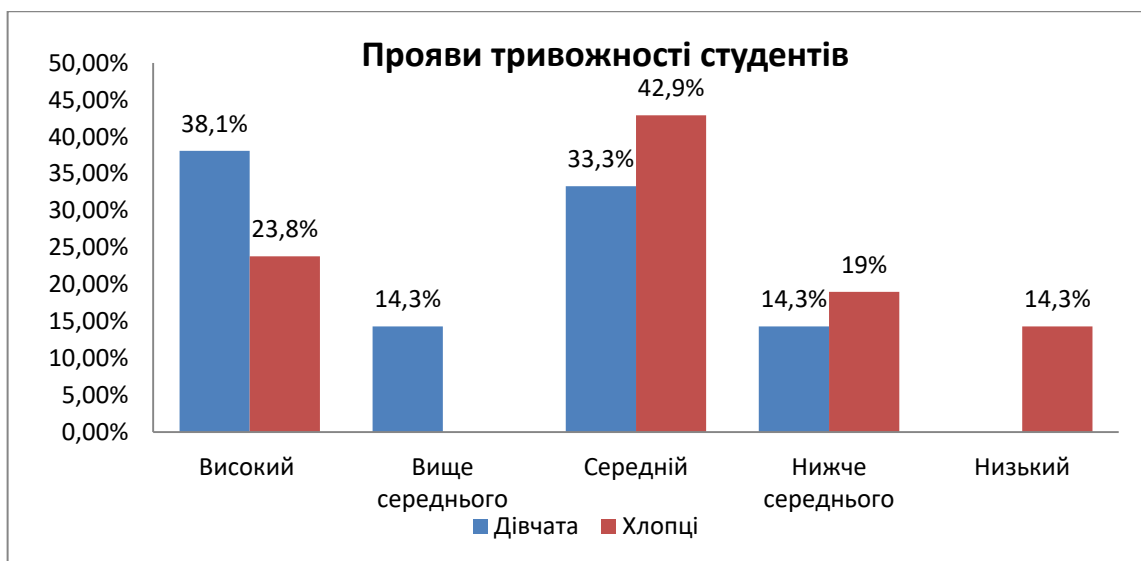

Рис.2.2.5. Кількісні показники респондентів за методикою Дж.Тейлора

Порівнюючи результати двох вибірок за методикою Дж.Тейлора, очевидно, що більша частина дівчат (52,4%) має підвищену тривожність, тоді як серед хлопців цей показник вдвічі менший – 23,8%. Натомість майже половина останніх (42,9%) і 33,3% дівчат демонструють середній рівень. Приблизно однакова кількість респондентів в обох вибірках з рівнем нижче середнього – хлопців 19% і дівчат 14,3%. Варто зауважити, що 14,3% студентів мають низьку тривожність, а ось серед студенток таких респондентів не виявлено.

Дані результати можуть бути детерміновані прагненням дівчат до визнання та до схвалення з боку оточуючих, бажанням зайняти провідні позиції в соціальній групі та довести іншим, що вони в змозі бути лідерами, керівниками, що, як зазначалося раніше, обумовлено вимогами суспільства, які воно висуває задля подолання гендерно-рольових стереотипів. В свою чергу хлопці відчують менше тиску з боку соціуму та є більш емоційно врівноваженими, стабільними. Вони розуміють, що можуть не докладати додаткових зусиль для того, аби інші відмічали їх значущість.

Після проаналізованих окремо результатів методик можна прослідкувати наскільки взаємопов'язані прояви тривожності та гендерні особливості студентської молоді. Для цього ми по черзі зіставили показники респондентів отримані за методиками на визначення гендерних особливостей разом з показниками тривожності (Див. Табл.2.2.1).

Згідно Табл.2.2.1 57,1% андрогінних дівчат має високий рівень особистісної тривожності, що обумовлено їх активною життєвою позицією та прагненням бути залученими до різних видів діяльності, навіть незнайомих, але цікавих для них. Відповідно до цього вони хочуть продемонструвати свою спроможність досягати успіху в обраних напрямках та власну важливість і цінність, незважаючи на те, що не є достатньо компетентними, через що часто виникають випадки, коли з'являється загроза їх самооцінці та втрати поваги з боку інших, яка впливає на підвищення тривожності.

Також 57,1% андрогінних дівчат мають середній рівень ситуативної тривожності. Такий показник є результатом того, що більшість студенток

намагаються знайти себе в декількох сферах та набувають різних соціальних ролей одночасно і деякі із цих ролей є важливими для них. Якщо виникають труднощі з виконанням обов'язків, що характерні якійсь із ролей, дівчата відчують тривогу.

Таблиця 2.2.1

Розподіл респондентів за рівнем особистісної та ситуативної тривожності і гендерної ролі за методикою С. Бем (у %)

			<i>Респонденти</i>					
			<u>Дівчата</u>			<u>Хлопці</u>		
			<i>Гендерна роль</i>					
			Фем.	Мас.	Анд.	Фем.	Мас.	Анд.
<i>Рівні тривожності</i>	<i>Ситуативна</i>	Високий	4,8	4,8	23,8	9,5	-	23,8
		Середній	9,5	-	57,1	-	-	38,2
		Низький	-	-	-	-	9,5	19
	<i>Особистісна</i>	Високий	9,5	-	57,1	9,5	-	28,6
		Середній	4,8	4,8	4,8	-	9,5	23,8
		Низький	-	-	19	-	-	28,6

Серед хлопців приблизно однакова кількість андрогінних осіб, що мають всі три рівні прояву як особистісної, так і ситуативної тривожності. До того ж, як ми зазначали раніше, майже всі респонденти чоловічої статі мають подібні рівні обох видів тривожності.

23,8% андрогінних студентів продемонстрували високий рівень ситуативної і 28,6% - особистісної тривожності. Такі хлопці, як і дівчата, мають активну життєву позицію та мотивацію досягнення успіху. Проблеми, що виникають у них в повсякденному житті, змушують їх переглянути власні цілі та характеристики, що могли б бути корисними або заважати їх досягненню. У зв'язку з цим вони мають досить нестабільну самооцінку і ситуативна тривожність призводить до підвищення особистісної.

38,2% андрогінних хлопців мають середній рівень ситуативної і 23,8% - особистісної тривожності. Буденне життя цих респондентів менш динамічне. Вони

відмічають, що з початком поширення вірусу COVID-19 дещо змінили власний спосіб життя: зменшили коло спілкування, до якого тепер входять лише родичі та найближчі друзі, більше заглибились в опанування обраної професії і розпочали трудову діяльність. За їх словами, саме під час виконання трудових обов'язків у них і проявляється тривожність, яка пов'язана з недостатністю знань, вмінь та навичок, які вимагає їх посада. Проте завдяки цьому хлопці швидше вчаться, проявляють ініціативу та долають будь-які труднощі.

Фемінні дівчата та хлопці здебільшого мають високі показники обох видів тривожності. Вони схильні більш емоційно поводитися в студентській групі, часто прагнуть бути в компанії лідерів групи, турбуються як їх сприймуть інші, велику увагу приділяють власному зовнішньому вигляді. У випадках, коли одногрупники або інші оточуючі їх відштовхують, починають сприймати все на свій рахунок і аналізувати, що вони зробили не правильно. Інколи можуть поводитися агресивно у відповідь на дивні, на їх думку, дії членів соціуму, аби захистити власний престиж.

9,5% маскулінних хлопців та 4,8% маскулінних дівчат мають середній рівень особистісної тривожності. Вони впевнені в собі та адекватно оцінюють свої можливості, тому рідко стресові ситуації можуть вплинути на їх самооцінку та змусити переживати за власну репутацію.

Наступними ми проаналізували співвідношення результатів за методикою С.Бем та Дж.Тейлора (Див. Табл.2.2.2).

Кількісний аналіз співвідношення взаємозв'язку гендерної ролі респондентів та їх тривожності за методикою Дж.Тейлора, поданий в Табл.2.2.2, підтверджує показники попереднього співвідношення та демонструє, що андрогінні дівчата, на відмінну від інших, схильні до прояву підвищеної тривожності. Загалом 42,8% студенток мають рівень тривожності вище середнього (9,5%) та високий (33,3%), що, як зазначалося, обумовлене їх активною діяльністю. Натомість серед андрогінних хлопців переважає середній рівень тривоги (33,3%), що також засвідчує адекватність результатів попереднього кількісного аналізу та говорить про стабільність їхнього емоційного стану і здебільшого ситуативний прояв тривожності.

Розподіл респондентів за рівнем загальної тривожності і гендерної ролі за методикою С. Бем (у %)

<i>Рівень тривожності</i>	<u>Дівчата</u>			<u>Хлопці</u>		
	<i>Гендерна роль</i>					
	Фем.	Мас.	Анд.	Фем.	Мас.	Анд.
Високий	4,8	-	33,3	4,8	-	19
Вище середнього	-	4,8	9,5	-	-	-
Середній	4,8	-	28,6	4,8	4,8	33,3
Нижче середнього	-	-	14,2	-	-	19
Низький	-	-	-	-	4,8	9,5

Окрім цього підтверджено наявність високого рівня тривожності у фемінних дівчат та хлопців, що пов'язано з особливостями їх емоційної сфери, зокрема широко спектру прояву емоцій та почуттів, високою рефлексією тощо.

Маскулінні студенти-хлопці відповідно за методикою Дж.Тейлора також проявили низький (4,8%) та середній (4,8%) рівень тривожності, які засвідчують їх впевненість в собі та своїх можливостях, вміння відстояти себе та власну позицію.

Не менш важливий вплив на прояв тривожності студентів має їх гендерна ідентичність. Кількісний аналіз співвідношення даних характеристик представлено в Табл.2.2.3.

Зі зведеної таблиці за методиками Л.Б.Шнейдера та Спілбергера-Ханіна (Табл.2.2.3) очевидно, що дівчата з дифузним типом ідентичності мають тенденцію до розвитку високої особистісної тривожності (52,4%). У зв'язку з не сформованістю спрямованості особистості та низькою самооцінкою в дівчат спостерігається підвищена тривожність, на яку також впливає входження та адаптація респонденток до нового соціального статусу – студента, розширення кола спілкування, постійна зміна розпорядку життя через зміни розкладу та викладачів кожного семестру. До того постійні корективи вносить і поширення вірусу COVID-19 та відповідні несистематичні зміни на території усєї держави. Нестабільний стан

соціально-економічного та психологічного стану суспільства сприяє виникненню у дівчат почуття власної недосконалості, що проявляється високою особистісною тривожністю. На противагу дівчатам лише 14,3% хлопців з дифузним статусом ідентичності мають високий прояв особистісної тривожності.

Таблиця 2.2.3

Розподіл респондентів за рівнем їх особистісної і ситуативної тривожності та проявом гендерної ідентичності за методикою Л.Б.Шнейдера (у %)

		<i>Гендерна ідентичність</i>										
		<i>Дівчата</i>					<i>Хлопці</i>					
		Передчасна	Дифузна	Мораторій	Досягнута	Псевдо-ідентичність	Передчасна	Дифузна	Мораторій	Досягнута	Псевдо-ідентичність	
<i>Рівень тривожності</i>	<i>Ситуативна</i>	Високий	9,5	19	4,8	-	-	14,2	9,5	4,8	-	4,8
		Середній	-	57,1	4,8	4,8	-	4,8	23,8	-	-	9,5
		Низький	-	-	-	-	-	19	4,8	-	4,8	-
	<i>Особистісна</i>	Високий	9,5	52,4	-	4,8	-	14,3	14,3	4,8	-	4,8
		Середній	-	19	9,5	-	-	9,5	9,5	-	4,8	9,5
		Низький	-	4,8	-	-	-	14,3	14,3	-	-	-

57,1% дівчат з дифузною ідентичністю мають середній рівень ситуативної тривожності, а 19% - високий. Такі студентки емоційно реагують на будь-які зміни в стосунках з іншими, в навчальній діяльності та в суспільстві загалом. Не сформованість ціннісної сфери перешкоджає розвитку та закріпленню адаптаційних механізмів їх психіки, що змушує їх в стресових ситуаціях переживати стурбованість та хвилювання. Серед хлопців тільки 9,5% з зазначеним типом ідентичності відрізняються високою особистісною тривожністю.

Кількісні показники вказані в Табл.2.2.3 показують, що на відмінну від дівчат респонденти чоловічої статі здебільшого проявляють передчасний тип ідентичності та мають високі показники як ситуативної, так і особистісної тривожності (по 14,3%

кожна група), середній рівень – 4,8% і 9,5%, низький – 19% і 14,3% відповідно. Хоча студенткам, у яких визначена передчасна ідентичність, притаманний лише високий рівень тривожності за обома видами (по 9,5%). Підвищена тривожність у осіб з передчасним типом ідентичності обумовлена тим, що у зв'язку зі вступом та навчанням у закладах вищої освіти, вони повинні навчитись брати на себе відповідальність за своє життя, чого раніше не робили. Також ці студенти відмічають, що звільнившись від опіки батьків, вони відчули свободу, проте не знали як нею розпоряджатися, як самостійно побудувати свій розпорядок, що їм потрібно для комфортного існування. Через це часто виникала тривога і молодь змушена була шукати допомоги та соціальної підтримки в оточуючих.

Висока особистісна та ситуативна тривожність притаманна в приблизно однаковій кількості респондентам обох вибірок з типом ідентичності мораторій. Переважно вона проявляється в студентів 4-го та 5-го курсів. Основною причиною формування даного типу ідентичності є криза професійної та особистісної самоідентичності. Отримання диплому бакалавра та завершення навчання змушує студентів розпочинати займатися професійною діяльністю, проте реальні умови ринку праці зазвичай засмучують їх. Вони стикаються з тим, що без досвіду роботи складно влаштуватися в бажані організації, що спеціалістів багато і на 1 посаду претендує 4 кандидати, а також працедавці вимагають додаткових навичок, якими вони не володіють. Стикаючись з такими проблемами, студенти починають сумніватися, що правильно обрали професію, що мають достатньо знань і вмінь, аби отримати роботу і відповідно це позначається на їх емоційному стані – зростає тривожність, а карантинні заходи, спрямовані на подолання вірусу COVID-19, лише її посилюють.

Хлопцям з псевдоідентичністю властивий середній рівень особистісної та ситуативної тривожності (по 9,5% респондентів). Через нездатність швидко перемикатися з одного завдання на інше, вони звикли працювати в межах однієї обраної діяльності, що традиційно вважається чоловічою. При цьому такі студенти не прагнуть виділятися, а спокійно виконують свої обов'язки. 1 респондент з псевдоідентичністю має високу тривожність за обома типами, яка зумовлена

загрозою з боку інших соціальним стереотипам, в які він вірить та вважає правильними.

З метою перевірки надійності співвідношення взаємозв'язку гендерної ідентичності студентів та їх рівня тривожності, ми зіставили результати отримані за методиками «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера та «Шкалою явної тривожності» Дж.Тейлора (Див. Табл.2.2.4).

Таблиця 2.2.4

Розподіл респондентів за рівнем прояву явної тривожності та їх гендерної ідентичності за методикою Л.Б.Шнейдера (у %)

		<i>Гендерна ідентичність</i>									
		<u>Дівчата</u>					<u>Хлопці</u>				
		Передчасна	Дифузна	Мораторій	Досягнута	Псевдо-ідентичність	Передчасна	Дифузна	Мораторій	Досягнута	Псевдо-ідентичність
<i>Рівень тривожності</i>	Високий	4,8	33,3	-	-	-	4,8	9,5	4,8	-	4,8
	Вище середнього	4,8	-	4,8	4,8	-	-	-	-	-	-
	Середній	-	28,5	4,8	-	-	28,4	9,5	-	-	4,8
	Нижче середнього	-	14,2	-	-	-	4,8	9,5	-	-	4,8
	Низький	-	-	-	-	-	-	9,5	-	4,8	-

Співвідношення результатів методик Л.Б.Шнейдера та Дж.Тейлора подане в таблиці засвідчує, що дівчата з дифузним типом гендерної ідентичності справді схильні до прояву підвищеної тривожності (33,3% респондентів).

В той час як зіставлення за методиками Л.Б.Шнейдера та Спілбергера-Ханіна показало, що більшість хлопців з передчасним статусом ідентичності мають високі рівні особистісної та ситуативної тривожності, в Табл.2.2.4 ми бачимо лише 4,8% таких осіб, а ось середній рівень мають 28,4% студентів.

Досліджувані, у яких виявлено досягнутий тип гендерної ідентичності також мають подібні результати діагностики тривожності за обома методиками: хлопці – низький (4,8%), дівчата – підвищений (4,8%).

Показники тривожності за методикою Дж.Тейлора у осіб з типом мораторію також співпали з попереднім співвідношенням за методиками Л.Б.Шнейдера та Спілбергера-Ханіна: рівень тривожності підвищений у обох груп.

Серед псевдоідентифікованих хлопців 4,8%, як і в попередньому співвідношенні, мають високу тривожність, а решта – середні показники.

Варто додати, що серед основних причин підвищеної тривожності студенти виділяють: умови навчального процесу, нестабільну ситуацію в країні, індивідуальні особливості, пов'язані з емоційно-вольовою та мотиваційною сферою, кризу самовизначення, взаємовідносини з значущими людьми.

Аби переконатися в достовірності гіпотези, що була висунута на початку роботи, про наявність впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів було використано статистичні методи дослідження. Після інтерпретації результатів за методиками був проведений кореляційний аналіз для виявлення зв'язку між змінними (див. Табл. 2.2.5).

Проведений кореляційний аналіз дозволяє стверджувати, що гендерні відмінності та тривожність студентів все ж таки є взаємозалежними феноменами. Згідно Табл.2.2.5 показники коефіцієнтів кореляції між біологічною статтю студентів та їх особистісною тривожністю мають статистичну значимість на рівні 0,05, що вказує на сильний взаємозв'язок. Варто додати, що знайдений зв'язок є прямим. Якісний аналіз результатів показав, що саме дівчата відрізняються високими показниками особистісної тривожності, тому встановлений прямий зв'язок свідчить проте, чим більше серед респондентів буде представників жіночої статі, тим частіше буде зустрічатися підвищена тривожність.Що ж до гендерної ролі та гендерної ідентичності, то вони не пов'язані з проявами тривожності студентів і відповідно не можуть на них впливати. Це може бути зумовлене тим, що більшість респондентів мають адрогінну гендерну роль, для якої характерне поєднання

чоловічих та жіночих рис. А також 57% респондентів характеризуються дифузним статусом гендерної ідентичності, що кількісно впливає на отримані результати.

Таблиця 2.2.5

Результати проведеної кореляції за критерієм Спірмена

		Ситуативна тривожність	Особистісна тривожність	Загальна тривожність
Гендерна роль	Коефіцієнт кореляції	0,094	0,082	0,136
	Знч. (2-сторон)	0,554	0,604	0,390
	N	42	42	42
Гендерна ідентичність	Коефіцієнт кореляції	-0,013	0,077	0,010
	Знч. (2-сторон)	0,933	0,626	0,948
	N	42	42	42
Біологічна стать	Коефіцієнт кореляції	0,183	0,336*	0,292
	Знч. (2-сторон)	0,247	0,030	0,060
	N	42	42	42

** . Кореляція значима на рівні 0.01 (2-стороння).

* . Кореляція значима на рівні 0.05 (2-стороння).

Проте, аби встановити залежність особистісної тривожності студентів від їх біологічної статі також додатково був проведений регресійний аналіз (див. Дод. В), в результаті якого складено наступне рівняння:

$$\text{Особистісна тривожність} = 1,571 + 0,524 (\text{Біологічна стать}).$$

Дане рівняння регресії демонструє, що «Особистісна тривожність» детермінується такою змінною, як «Біологічна стать». З коефіцієнту множинної детермінації ми бачимо, що 12% залежної змінної, а саме «Особистісна тривожність», пояснюється незалежною змінною «Біологічна стать».

Отже, за результатами кореляційного та регресійного аналізів, ми можемо стверджувати, що на прояв особистісної тривожності впливає біологічна стать студентів. Під час теоретичного аналізу наукової літератури ми простежили, що хлопці та дівчата мають особистісні відмінності залежно від їх статі і

експериментальне дослідження довело, що однією з цих відмінностей є прояв особистісної тривожності.

Дівчата за рахунок ширшого репертуару емоційної поведінки та високої рефлексії більш схильні до особистісної тривожності, яка проявляється в нестабільній самооцінці, постійному порівнянні своїх дій та можливостей з діями та можливостями оточуючих, прагненні довести свою значущість іншим, зокрема в професійній сфері.

Хлопці в свою чергу більш стримані, мають високу самооцінку, знають свої сильні сторони та вміють ними користуватися, що дозволяє їм впевнено почуватися в соціумі та зберігати свій емоційний стан стабільним.

2.3. Розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів

Беручи до уваги результати експериментального дослідження були розроблені практичні рекомендації щодо оптимізації проявутривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів:

1. В першу чергу необхідно з'ясувати причини, що призводять до підвищення тривожності та тривоги студентів, проаналізувати та розвинути адаптаційні механізми молоді до них.

2. Необхідно раціонально харчуватися, вживати корисні та багаті на вітаміни продукти. Дотримуючись правильного раціону, особистість врівноважує кількість нейромедіаторів в своєму організмі, нестача чи надлишок яких безпосередньо впливають на її емоційний стан, розвиток негативних переживань.

3. Дотримуватися режиму дня та займатися спортом (сон відновлює фізичні та психічні сили людини, забезпечує чергування різних функціональних станів головного мозку; спорт дозволяє переключити свою увагу на щось інше, заспокоює людину, допомагає сконцентруватися, додає їй енергії, підтримує тонус м'язів).

4. Вивчати техніки для відчуття спокою. У нагоді стануть техніки глибокого дихання, медитації та покращення усвідомленості, а також практики, які дозволяють знизити тонус м'язів та посилити відчуття спокою.

5. Проаналізувати стан соціально-психологічного клімату в студентських групах та розробити заходи на його покращення, адже атмосфера в колективі є однією з детермінант емоційного стану студента, зокрема прояву його тривожності. Якщо в групі постійно існує «нездорова» конкуренція, наявні ситуації дискримінації та глузування з окремих осіб, це провокує виникнення та часті прояви особистісної і ситуативної тривожності.

6. Можна запропонувати студентам пройти тренінгові програми, спрямовані на розвиток навичок подолання тривоги, комунікативних та організаційних навичок, самооцінки, формування плану життя, мотивації досягнення, що сприятиме зниженню особистісної тривожності.

7. Враховувати індивідуальні особливості особистості та виявити сильні сторони студентів, тобто їх внутрішні ресурси, які можуть допомогти знизити рівень особистісної тривожності та попереджати зростання тривоги в окремих ситуаціях.

8. Проводити просвітницькі бесіди зі студентами щодо гендерних відмінностей, які можуть проявлятися та впливати на різноманітні сфери їх життя. Пояснити дівчатам та хлопцям, що висока емоційність представників жіночої статі – це їх особливість, проте для комфортного існування, успішності життєдіяльності, їм необхідно навчитися контролювати власні емоції. Цього можна досягти за рахунок практичних вправ та роботи з психологом.

9. Розбудувати особистісні кордони, які дозволять зберегти особистісну цілісність і відповідно стабільний емоційний стан, продемонструють оточуючим межу, яку їм не варто перетинати та яка убереже їх від негативного впливу з боку оточуючих.

10. Однією з причин високої тривожності є несформованість спрямованості студентів, тому важливо допомогти їм визначити власні життєві цілі та цінності, сформувати почуття відповідальності за своє життя, незалежності від інших.

11. Як зазначалось в роботі, дівчата з високою особистісною тривожністю схильні порівнювати себе з іншими, тому слід допомогти усвідомити їм свою унікальність та цінність, в результаті чого вони рідше зіставлятимуть власні риси з рисами оточуючих та відповідно менше хвилюватимуться з цього приводу.

З метою допомогти дівчатам з високою особистісною тривожністю у свідомити свою унікальність та цінність можна провести психологічний практикум «**“Я” та “Інші”**»:

Мета: усвідомити власну цінність, прийняти на себе відповідальність за власне життя, навчитись розставляти пріоритети.

Хід роботи: студентів просять намалювати на аркуші паперу дерево, зобразивши корінь, стовбур та гілки. Після цього їм роздають завчасно вирізані листочки, які необхідно прикріпити на крону. Коли робота завершена, їх просять розмістити на цьому дереві важливі для себе сфери життя, те, що є для них дуже цінним (наприклад, навчання, роботу, батьків, кохану людину тощо). Часто людина, зображаючи «важливе», забуває позначити себе. Тоді їй надається інструкція знайти на малюнку місце для себе.

Обговорення:

1. Чому Ви не позначили себе?
2. Які переживання виникли, коли Вас попросили знайти місце і для себе?
3. Як Ваша відсутність на цьому малюнку проявляється в реальному житті?
4. Чому Ви позначили себе в цій частині малюнку?
5. Яка, на Вашу думку, найважливіша частина дерева? (Тут необхідно пояснити студентам, що найважливіша частина дерева – корінь, з нього починається життя дерева і на ньому закінчується. В якому стані знаходиться корінь, в такому стані буде і все дерево).
6. Чому корінь залишився не позначеним або там вказаний хтось/щось інше?
7. Якщо дерево – Ваше життя, то чому в центрі Вашого життя не Ви?

Психолог продовжує: Давайте уявимо, що зміна пір року для дерева = кризовим ситуаціям, що виникають в Вашому житті. З приходом осені листя починає осипатися з дерева і люди також мають здатність кидати нас в

найскладніших випадках. Якщо листя осипається, гілки на осінь обрізують, що залишається з дерева? Так, корінь. Навіть стовбур може зникнути під впливом зовнішніх обставин. Корінь важливий, аби дерево могло відродитися. А що відбувається з нашим життям? Що чи хто потрібен, щоб наше життя продовжувалося? Потрібна людина, яка є творцем свого життя. Обговорення.

Важливо пам'ятати, якщо з коренем проблеми – вони передадуться й на інші частини дерева, але якщо комаха надгризла листок, то це не означає, що постраждає все дерево. Так і з життям: якщо погано Вам, то все йде не так, але якщо проблеми, наприклад, лише на роботі, то це може лишитися лише робочою проблемою. І вирішуєте, чи дозволити цій проблемі впливати на Ваше життя, тільки Ви.

Обговорення:

1. Хто є центром Вашого життя?
2. Чому Ви керівник свого життя?
3. Чого Вам не вистачає, щоб стати власником свого життя?
4. Що Вам треба зробити, аби самостійно розпоряджатися своїм життям?

Висновки до другого розділу

Вивчення впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентської молоді відбувалося з використанням наступних методик: «Визначення гендерної ролі» С.Бем, «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера, «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна», «Шкала явної тривожності» Дж.Тейлора.

Відповідно до отриманих даних:

1. майже три четверті респондентів – 80,9% дівчат і 80,96% хлопців – мають андрогінний тип гендерної ролі, особливість якої полягає в поєднанні чоловічих та жіночих рис. Така тенденція зумовлена вимогами суспільства, які воно висуває до сучасної молоді: бути багатофункціональними, гнучкими, досягати успіху в усіх сферах життєдіяльності;

2. за методикою Л.Б.Шнейдера було встановлено, що 76,2% опитаних дівчат та 38,1% хлопців не сформували власний образ жінки та чоловіка та мають

дифузний тип гендерної ідентичності. Окрім того 38,1% хлопців виявляють передчасний статус ідентичності, що характеризується «нав'язаною» поведінкою, думками, цінностями та проявляється в несамостійності та залежності студентів від значимих осіб;

3.«Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» продемонструвала відмінності в проявах тривожності студентів: 66,6% дівчат мають високу особистісну тривожність і вдвічі менше (33,3%) – високу ситуативну. Натомість результати хлопців за обома видами приблизно однакові і високий рівень прояву зустрічається у 38,1% - особистісна та 33,3% - ситуативна тривожність. В порівнянні з хлопцями дівчата відзначають, що залежні від думки оточуючих і сприймають будь-які негативні коментарі як загрозу власній самооцінці;

4. за «Шкалою явної тривожності» Дж.Тейлора 52,4% дівчат мають підвищену тривожність, а хлопці здебільшого середній рівень (42,9% осіб), що підтвердило показники методики «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна»;

5. кореляційний аналіз виявив взаємозв'язок між біологічною статтю студентів та рівнем прояву їх особистісної тривожності, показник якого вказує на наявність статистичної значущості на рівні 0,05. Варто додати, що знайдений зв'язок є прямим і демонструє, що чим більше у вибірці буде дівчат, тим частіше буде зустрічатися підвищена особистісна тривожність. Проведений регресійний аналіз підтвердив наше припущення та продемонстрував залежність прояву особистісної тривожності студентів від їх біологічної статі;

6. на основі результатів дослідження були розроблені практичні рекомендації щодо оптимізації прояву тривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження психологічних особливостей впливу гендерних особливостей на прояви тривожності студентської, що дає змогу дійти таких висновків:

1. Тривожність розуміється як відносно стійке утворення, властивість особистості, що проявляється в схильності людини до частих і інтенсивних переживань стану тривоги, а також в низькому порозі її виникнення. Найчастішими проявами тривожності в юнацькому віці є апатія і млявість. Студенти з високим рівнем тривожності мають низьку самооцінку, невпевнені в собі та безініціативні. Однією з детермінант прояву тривожності студентської молоді є гендерні особливості, які зумовлені соціально-культурними чинниками та передбачають, що хлопці і дівчата мають певні відмінності психіки, зокрема емоційного стану. Аналіз наукових джерел показав, що дівчата більш емоційні та схильні до переживання підвищеної тривожності.

2. Було підібрано методичний інструментарій і проведено діагностику гендерних особливостей та проявів тривожності студентської молоді з використанням наступних методик: для визначення гендерної ролі респондентів – «Визначення гендерної ролі» С.Бем, для виявлення типу гендерної ідентичності студентів – «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера, для виявлення домінуючого типу тривожності (особистісна/ситуативна) – «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна», для виявлення рівня тривожності – «Шкала явної тривожності» Дж.Тейлора.

3. Здійснено аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, внаслідок чого встановлено, що більша половина респондентів мають андрогінний тип гендерної ролі, тобто можуть проявляти фемінні та маскулінні риси одночасно. За методикою Л.Б.Шнейдера приблизно половина студентів мають дифузний статус гендерної ідентичності, що говорить про несформованість уявлення щодо образу жінки та чоловіка. Методика Спілбергера-Ханіна продемонструвала схильність дівчат до підвищеної особистісної тривожності на відмінну від хлопців, які мають приблизно

однакові результати за обома типами. За методикою Дж.Тейлора половина дівчат також мають підвищену тривожність, а серед хлопців лише четверть проявляють високі показники. Кореляційний аналіз виявив взаємозалежність між особистісною тривожністю студентської молоді та їх біологічною статтю і підтвердив, що дівчата більш тривожніші.

Показники, отримані в ході регресійного аналізу, дозволяють інтерпретувати регресійну модель та взяти до уваги її результати. Зокрема вона підтвердила наявність впливу біологічної статі на прояви особистісної тривожності студентської молоді, що можна простежити за регресійним рівнянням.

4. Були розроблені практичні рекомендації щодо оптимізації прояв тривожності з урахуванням гендерних особливостей студентів. З цією метою студентам пропонувалося вивчати техніки для відчуття спокою, проаналізувати та виявити внутрішні ресурси подолання тривоги, відвідувати тренінги підвищення самооцінки, мотивації досягнення, формування плану життя, сформувати особистісні кордони та мотиваційно-ціннісну сферу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 335с.
2. Александров Ю. В. Теоретичні аспекти дослідження гендерних особливостей емоційних станів в юнацькому віці. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору: V наук.-практ. інтернет-конф* Харків : ХДАФК, 2019. С.5-9. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6331>.
3. Антощенко А. Гендерні особливості комунікативної поведінки. *Національний університет «Острозька академія». Науковий блог.* 2015. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/гендерні-особливості-комунікативної/>
4. Берн Ш. Гендерная психология : перевод. 2-е междунар. изд. СПб. : Прайм-еврознак : Нева, 2001. 318 с.
5. Берн Ш. Гендерная психология. Москва : Прайм-Еврознак, 2004. 320 с.
6. Божович Л. И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности. Москва : Международная педагогическая академия, 1995. 209 с.
7. Войцехівська Н. К. Гендерні особливості агресивної комунікативної поведінки (на матеріалі українського діалогічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2014. Вип. 9. С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_9_4.
8. Волошок О. В. Особистісні чинники тривожності студентської молоді. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія.* 2012. Т. 17(8). С. 479-484. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2012_17_8_58.
9. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. 2010. Вип. 10. С. 120- 128.

10. Гаранина Е.Ю. Социально-психологические проблемы тревожности в современном образовании. *Психология и педагогика: методология и проблемы практического применения*. Новосибирск, 2008. С. 30-33.
11. *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти* : матеріали I всеукр. наук.-практ.конф., м. Острог, 26-27 трав. 2011 р.Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2011. 136 с.
12. Гендерная психология. 2-е изд. / под ред. И. С. Клециной. СПб.: Питер, 2009. 496 с.
13. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / відп. ред. К. М. Левківський. 2-е вид. Київ : ПЦ “Фоліант”, 2005. 351 с.
14. Геруш І., Дікал М., Білоус Т. Оцінка рівня тривожності іноземних студентів першого курсу медичного університету. *Наука і освіта*. 2018. № 1. С. 124-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2018_1_19.
15. Гиллиган К. Иным голосом. Психологическая теория и развитие женщин.*Этическая мысль: научн.-публицист. чтения.1991* /общ. ред. А. А. Гусейнова. Москва : Республика, 1992. 446 с.
16. Гиллиган К., Снайдер Н. Почему патриархат все еще существует? / пер. с англ. А. Архиповой; под науч. ред. А. Смирнова. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. 176 с.
17. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 304 с.
18. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис*. 2016. № 1. С. 41-55.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2016_1_6.
19. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : Харвест, 1998. 800 с.
20. Гринечко А. Я. Типологія проявів тривожності в онтогенезі особистості. *Освіта регіону* : збірник наукових праць Рівненського інституту ВНЗ “Відкритий міжнародний університет розвитку людини”. Київ : Університет «Україна». 2011. № 2. С. 282–287.

21. Дубиніна М.І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук. праць. 2018. №3. С.24-27
22. Есперсен О. *Философия грамматики* / пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1958. 400 с.
23. Єгорова О., Асланян Т. Роль самоактуалізації в подоланні тривожності у дівчат та юнаків, студентів педагогічних вишів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. № 6. С. 339-348. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.6\(98\)2019.197472](https://doi.org/10.31865/2077-1827.6(98)2019.197472).
24. Імедадзе Н. В. Тривожність як чинник навчання в дошкільному віці. *Психологічні дослідження* / ред. А. С. Прангішвілі. Тбілісі, 1996. С. 49-58.
25. Каськов І. В., Марчевська А. А. Теоретичні аспекти тривожності та її вплив на самооцінку в юнацькому віці. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 230-235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_4_41.
26. Кикиш О. Ю., Періг І. М. Особливості гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї. *Актуальні задачі сучасних технологій*: зб. тез доп. VIII міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 27-28 лист. 2019 р. Тернопіль : ТНТУ, 2019. Т. 3. С. 120–121.
27. *Кодацька Н. О., Тернімова П. Є. Гендерні аспекти прояву страхів і тривожності у студентів юнацького віку. Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 317-321. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_7_78.
28. Кондратюк А. Ю., Литвиненко С. А. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи*. 2014. Вип. 3. С. 73-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2014_3_24.
29. Ляшенко В. М., Туманова В. М., Корж Є. М. Дослідження особистісної тривожності студентів, що займаються футболом. *Молодий вчений*. 2018. № 4(3). С. 89-92. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4.3/19.pdf>.
30. Маккоби Э. Э. Два пола: растем порознь, живем вместе / пер. с англ. А.Бородиной (Введение) и В. Успенской (гл.6). Тверь, 2002.
31. Маслова Ю. П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. *Наукові записки Національного університету*

"Острозька академія". Серія : Філологічна. 2015. Вип. 57. С. 100-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_24.

32. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004, 672с.

33. Мірошніченко О. М. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки з позицій гуманістичної теорії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 27. С. 311-318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nssp_2011_27_36.

34. Неведомська Є. О., Михайловська Т. О. Як подолати педагогу тривожність студентів? *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1. С. 131-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2016_1_15.

35. Основи теорії гендеру: навч. посіб. / ПРООН; Київ. ін-т гендер. досліджень; редкол : В. П. Агеєва, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик; відп. ред. М.М. Скорик. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.

36. Петренко О. Б. Гендерний аспект професійної підготовки жінки-вчителя. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 2. С. 118-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2007_2_27.

37. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2000. 304 с.

38. Психические состояния / сост. и общ. ред. Л. В. Куликова. СПб.: Питер, 2001. 512 с.

39. Психология формирования и развития личности / ред. Л.И. Анцыферова. Москва : Наука, 1981. 368 с.

40. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

41. Словник гендерних термінів / уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.

42. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980

43. Спилбергер Ч. Д. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги. Тревога и тревожность : хрестоматія / под ред. В. М. Астапова. Москва : ПЕР СЭ, 2008. 240 с.
44. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.
45. Хорни К. Психология женщины. СПб.: Питер, 2018. 330 с.
46. Чикер В.А. Психологическая диагностика организаций и персонала. СПб.: Речь, 2003, 16 с.
47. Maccoby, E. E., Jacklin, C. N. The Psychology of Sex Differences. Stanford, California : Stanford University Press, 1974. 634 p.
48. SuperD. *Vocational adjustment: Implementing a self-concept. Occupations. 1951, 30.P. 88—92.*

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник «Визначення гендерної ролі» С. Бем

Інструкція: «Оцініть наявність або відсутність у себе названих нижче якостей. Можна відповідати тільки “Так” чи “Ні”».

1. Віра в себе.	31. Швидкість в ухваленні рішень.
2. Уміння поступатися.	32. Співчуття.
3. Здатність допомогти.	33. Щирість.
4. Схильність захищати свої погляди.	34. Самодостатність (покладаюся тільки на себе).
5. Життєрадісність.	35. Здатність утішити.
6. Похмурість.	36. Пихатість.
7. Незалежність.	37. Владність.
8. Сором'язливість.	38. Тихий голос.
9. Сумлінність.	39. Привабливість.
10. Атлетичність.	40. Мужність.
11. Ніжність.	41. Тепло, щирість.
12. Театральність.	42. Урочистість, важливість.
13. Напористість.	43. Власна позиція.
14. Ласий на лестоці.	44. М'якість.
15. Удачливість.	45. Уміння дружити.
16. Сильна особа.	46. Агресивність.
17. Відданість.	47. Довірливість.
18. Непередбачуваність.	48. Малорезультативність.
19. Сила.	49. Схильність вести за собою.
20. Жіночність.	50. Інфантильність.
21. Надійність.	51. Адаптивність.
22. Аналітичність.	52. Індивідуалізм.
23. Уміння співчувати.	53. Нелюбов лайок.
24. Ревнивість.	54. Несистематичність.
25. Здатність до лідерства.	55. Дух змагання.
26. Турбота про людей.	56. Любов до дітей.
27. Прямота, правдивість.	57. Тактовність.
28. Схильність до ризику.	58. Амбітність, честолюбство.
29. Розуміння інших.	59. Спокій.
30. Скритність.	60. Традиційність.

Ключ:

Маскулінність (відповідь «так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінність (відповідь «так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Обробка результатів:

За кожен збіг з ключем нараховується 1 бал. Потім визначається показник фемінності (F) і маскулінності (M) відповідно до формули:

F = (сума балів по фемінності): 20

M = (сума балів по маскулінності): 20

Основний індекс IS визначається як

IS = (F-M) * 2,322.

Якщо величина індексу знаходиться в межах від -1 до +1, то робиться висновок про андрогінність. Якщо індекс менший -1, то робиться висновок про маскуліність, якщо індекс більший +1 – про фемінність, у разі, коли індекс більший +2,025 говорять про яскраво виражену фемінність, а якщо індекс менший -2,025 – про яскраво виражену маскуліність.

Методика «Исследование гендерной идентичности» Л. Б. Шнейдера

Инструкция: «Пожалуйста, прочитайте и отметьте среди слов ассоциативного ряда те слова, которые, на ваш взгляд, имеют отношение к вам и вашей повседневной жизни».

Текст:

1. Барьер	44. Колесо	87. Политика
2. Башня	45. Коса	88. Порог
3. Бесстрашие	46. Костер	89. Праздность
4. Бизнес	47. Котенок	90. Привлекательность
5. Боль	48. Красота	91. Принадлежность
6. Брак	49. Ласка	92. Птичка
7. Бумажник	50. Лидер	93. Пушок
8. Веселье	51. Логика	94. Радость
9. Вещь	52. Магазин	95. Разлука
10. Власть	53. Мода	96. Рациональность
11. Влюбленность	54. Мужество	97. Рельеф
12. Внешность	55. Мысль	98. Родина
13. Воля	56. Навязчивость	99. Роль
14. Гармония	57. Надежда	100. Руки
15. Гибкость	58. Наслаждение	101. Рынок
16. Гимн	59. Настроение	102. Святое
17. Гиря	60. Независимость	103. Секс
18. Глава	61. Ненависть	104. Сердце
19. Глаза	62. Необходимость	105. Сила
20. Государство	63. Нервы	106. Симпатия
21. Дача	64. Обаяние	107. Собственность
22. Дерзать	65. Обеспеченность	108. Совесть
23. Дети	66. Обман	109. Статус
24. Джинсы	67. Образ	110. Стена
25. Диван	68. Образование	111. Стиль
26. Доверие	69. Общество	112. Страна
27. Дразнить	70. Объятия	113. Страсть
28. Дуб	71. Одежда	114. Строгость
29. Дымка	72. Озноб	115. Счет
30. Жизнь	73. Опора	116. Тайна
31. Забота	74. Основа	117. Тепло
32. Защита	75. Отвага	118. Ткань
33. Земля	76. Отзывчивость	119. Торт
34. Злоба	77. Отчаяние	120. Точность
35. Игра	78. Офис	121. Тяжесть
36. Измена	79. Очаг	122. Уверенность
37. Иллюзия	80. Очарование	123. Удовольствие
38. Имидж	81. Пальцы	124. Улыбка
39. Импозантность	82. Поведение	125. Усталость
40. Интерес	83. Погода	126. Ухоженность
41. Интуиция	84. Подчинение	127. Уют
42. Кара	85. Покой	128. Фигура
43. Качество	86. Поле	129. Характер

130. Хлопоты	133. Четкость	136. Чуткость
131. Храбрость	134. Чувства	137. Шкаф
132. Ценность	135. Чужбина	138. Юмор

Интерпретация:

Сначала подсчитывается число совпадений с ключом самоописания себе в категориях женщины (если респондент – женщина) или мужчины (если респондент – мужчина), а затем число самоописаний себя в категориях противоположного пола. Далее количество слов-реакций описания себя в категории своего пола нужно разделить на количество слов-реакций описания себя как личности противоположного пола: $ГИ=Ж/М$ (если респондент – женщина) или $ГИ=М/Ж$ (если респондент – мужчина).

Самоописание в категориях женского и мужского	Тип идентичности
0-1,0	Преждевременная
1,0-2,0	Диффузная
2,0-3,0	Мораторий
3,0-4,0	Достигнутая
4,0 и выше	Псевдоидентичность

Методика «Шкала тревоги Спилбергера-Ханина»

Шкала ситуативной тревожности

Инструкция: «Прочитайте внимательно каждое из приведенных ниже предложений и зачеркните цифру в соответствующей графе справа в зависимости от того, как вы себя чувствуете в данный момент. Над вопросами долго не задумывайтесь, поскольку правильных и неправильных ответов нет».

№	Суждение	Нет, это не так	Пожалуй, так	Верно	Совершенно верно
1	Я спокоен	1	2	3	4
2	Мне ничто не угрожает	1	2	3	4
3	Я нахожусь в напряжении	1	2	3	4
4	Я испытываю сожаление	1	2	3	4
5	Я чувствую себя свободно	1	2	3	4
6	Я расстроен	1	2	3	4
7	Меня волнуют возможные неудачи	1	2	3	4
8	Я чувствую себя отдохнувшим	1	2	3	4
9	Я не доволен собой	1	2	3	4
10	Я испытываю чувство внутреннего удовлетворения	1	2	3	4
11	Я уверен в себе	1	2	3	4
12	Я нервничаю	1	2	3	4
13	Я не нахожу себе места	1	2	3	4
14	Я взвинчен	1	2	3	4
15	Я не чувствую скованности, напряженности	1	2	3	4
16	Я доволен	1	2	3	4
17	Я озабочен	1	2	3	4
18	Я слишком возбужден, и мне не по себе	1	2	3	4
19	Мне радостно	1	2	3	4
20	Мне приятно	1	2	3	4

Шкала личностной тревожности

Инструкция: «Прочитайте внимательно каждое из приведенных ниже предложений и зачеркните цифру в соответствующей графе справа в зависимости от того, как вы себя чувствуете обычно. Над вопросами долго не думайте, поскольку правильных или неправильных ответов нет».

№	Суждение	Нет, это не так	Пожалуй, так	Верно	Совершенно верно
21	Я испытываю удовольствие	1	2	3	4
22	Я очень быстро устаю	1	2	3	4
23	Я легко могу заплакать	1	2	3	4
24	Я хотел бы быть таким же счастливым, как и другие	1	2	3	4
25	Нередко я проигрываю из-за того, что недостаточно быстро принимаю решения	1	2	3	4
26	Обычно я чувствую себя бодрым	1	2	3	4
27	Я спокоен, хладнокровен и собран	1	2	3	4
28	Ожидаемые трудности обычно очень тревожат меня	1	2	3	4
29	Я слишком переживаю из-за пустяков	1	2	3	4
30	Я вполне счастлив	1	2	3	4
31	Я принимаю все слишком близко к сердцу	1	2	3	4
32	Мне не хватает уверенности в себе	1	2	3	4
33	Обычно я чувствую себя в безопасности	1	2	3	4
34	Я стараюсь избегать критических ситуаций	1	2	3	4
35	У меня бывает хандра	1	2	3	4
36	Я доволен	1	2	3	4
37	Всякие пустяки отвлекают и волнуют меня	1	2	3	4
38	Я так сильно переживаю свои разочарования, что потом долго не могу о них забыть	1	2	3	4
39	Я уравновешенный человек	1	2	3	4
40	Меня охватывает сильное беспокойство, когда я думаю о своих делах и заботах	1	2	3	4

Обработка и интерпретация результатов

Показатели СТ и ЛТ подсчитываются по формулам:

$$СТ = \Sigma 1 - \Sigma 2 + 35,$$

где $\Sigma 1$ - сумма зачеркнутых цифр на бланке по пунктам шкалы 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18;

$\Sigma 2$ - сумма остальных зачеркнутых цифр по пунктам 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20.

$$ЛТ = \Sigma 1 - \Sigma 2 + 35,$$

где $\Sigma 1$ - сумма зачеркнутых цифр на бланке по пунктам шкалы 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40;

$\Sigma 2$ - сумма остальных зачеркнутых цифр по пунктам 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

При интерпретации **результат** можно оценивать так:

до 30 - низкая тревожность;

31 - 45 - умеренная тревожность;

46 и более - высокая тревожность

Методика «Шкала явной тревожности» Дж. Тейлора (адаптирована В. Норакидзе)

Инструкция: «Вам будет предложено несколько вопросов, касающихся особенностей Вашего характера и поведения в различных ситуациях. Отвечайте на них «да» или «нет», долго не раздумывая. При этом не пропускайте какого-либо вопроса».

Текст:

1. Я могу долго работать не уставая.
2. Я всегда выполняю свои обещания, не считаясь с тем, удобно мне это или нет.
3. Обычно руки и ноги у меня теплые.
4. У меня редко болит голова.
5. Я уверен в своих силах.
6. Ожидание меня нервирует.
7. Порой мне кажется, что я ни на что не годен.
8. Обычно я чувствую себя вполне счастливым.
9. Я не могу сосредоточиться на чем-либо одном.
10. В детстве я всегда немедленно и безропотно выполнял все то, что мне поручали.
11. Раз в месяц или чаще у меня бывает расстройство желудка.
12. Я часто ловлю себя на том, что меня что-то тревожит.
13. Я думаю, что я не более нервный, чем большинство других людей.
14. Я не слишком застенчив.
15. Жизнь для меня почти всегда связана с большим напряжением.
16. Иногда бывает, что я говорю о вещах, в которых не разбираюсь.
17. Я краснею не чаще, чем другие.
18. Я часто расстраиваюсь из-за пустяков.
19. Я редко замечаю у себя сердцебиение или одышку.
20. Не все люди, которых я знаю, мне нравятся.
21. Я не могу уснуть, если меня что-то тревожит.
22. Обычно я спокоен и меня нелегко расстроить.
23. Меня часто мучают ночные кошмары.
24. Я склонен все принимать слишком всерьез.
25. Когда я нервничаю, у меня усиливается потливость.
26. У меня беспокойный и прерывистый сон.
27. В играх я предпочитаю скорее выигрывать, чем проигрывать.
28. Я более чувствителен, чем большинство других людей.
29. Бывает, что нескромные шутки и остроты вызывают у меня смех.
30. Я хотел бы быть так же доволен своей жизнью, как, вероятно, довольны другие.
31. Мой желудок сильно беспокоит меня.
32. Я постоянно озабочен своими материальными и служебными делами.
33. Я настороженно отношусь к некоторым людям, хотя знаю, что они не могут причинить мне вреда.
34. Мне порой кажется, что передо мною нагромождены такие трудности, которых мне не преодолеть.
35. Я легко прихожу в замешательство.
36. Временами я становлюсь настолько возбужденным, что это мешает мне заснуть.
37. Я предпочитаю уклоняться от конфликтов и затруднительных положений.
38. У меня бывают приступы тошноты и рвоты.
39. Я никогда не опаздывал на свидания или работу.
40. Временами я определенно чувствую себя бесполезным.
41. Иногда мне хочется выругаться.
42. Почти всегда я испытываю тревогу в связи с чем-либо или с кем-либо.
43. Меня беспокоят возможные неудачи.
44. Я часто боюсь, что вот-вот покраснею.
45. Меня нередко охватывает отчаяние.

46. Я – человек нервный и легко возбудимый.
47. Я часто замечаю, что мои руки дрожат, когда я пытаюсь что-нибудь сделать.
48. Я почти всегда испытываю чувство голода.
49. Мне не хватает уверенности в себе.
50. Я легко потею даже в прохладные дни.
51. Я часто мечтаю о таких вещах, о которых лучше никому не рассказывать.
52. У меня очень редко болит живот.
53. Я считаю, что мне очень трудно сосредоточиться на какой-либо задаче или работе.
54. У меня бывают периоды такого сильного беспокойства, что я не могу долго усидеть на одном месте.
55. Я всегда отвечаю на письма сразу же после прочтения.
56. Я легко расстраиваюсь.
57. Практически я никогда не краснею.
58. У меня гораздо меньше различных опасений и страхов, чем у моих друзей и знакомых.
59. Бывает, что я откладываю на завтра то, что следует сделать сегодня.
60. Обычно я работаю с большим напряжением.

Ключ:

«Да» : 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 60.

«Нет» : 1, 3, 4, 5, 8, 14, 17, 19, 22, 39, 43, 52, 57, 58.

Шкала лжи:

«Да»: 2, 10, 55.

«Нет»: 16, 20, 27, 29, 41, 51, 59.

Общая оценка:

40-50 баллов – высокий уровень;

25-40 – выше среднего;

15-25 – средний;

5-15 – ниже среднего;

0-5 – низкий уровень.

Зведена таблиця результатів респондентів-хлопців за методиками

Респондент	Біологічна стать	Гендерна роль		Гендерна ідентичність		Тривожність		Рівень тривожності за методикою Дж.Тейлора**
						Ситуативна*	Особистісна*	
1	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	1	1	5
2	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	1	1	2
3	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	2	2
4	Чол.	2	Маскулінна	5	Досягнута	1	2	1
5	Чол.	2	Маскулінна	2	Передчасна	1	2	3
6	Чол.	1	Андрогінна	1	Псевдоідентичність	2	2	2
7	Чол.	1	Андрогінна	1	Псевдоідентичність	3	3	5
8	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	3
9	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	2	2	3
10	Чол.	1	Андрогінна	1	Псевдоідентичність	2	2	3
11	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	3	3	5
12	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	1	1	2
13	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	3	3	3
14	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	3	3	3
15	Чол.	3	Фемінна	3	Дифузна	3	3	5
16	Чол.	1	Андрогінна	4	Мораторій	3	3	5
17	Чол.	1	Андрогінна	2	Передчасна	1	1	3
18	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	2	3
19	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	1	1
20	Чол.	3	Фемінна	2	Передчасна	3	3	3
21	Чол.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	1	1

* 1 – низький рівень, 2 – середній рівень, 3 – високий рівень

** 1 – низький, 2 – нижче середнього, 3 – середній, 4 – вище середнього, 5 – високий

Зведена таблиця результатів респондентів-дівчат за методиками

Респондент	Біологічна стать	Гендерна роль		Гендерна ідентичність		Тривожність		Рівень тривожності за методикою Дж.Тейлора**
						Ситуативна*	Особистісна*	
22	Жін.	2	Маскулінна	4	Мораторій	3	2	4
23	Жін.	3	Фемінна	4	Мораторій	2	2	3
24	Жін.	3	Фемінна	3	Дифузна	2	3	5
25	Жін.	3	Фемінна	3	Дифузна	3	3	5
26	Жін.	1	Андрогінна	5	Досягнута	2	3	4
27	Жін.	1	Андрогінна	2	Передчасна	3	3	4
28	Жін.	1	Андрогінна	2	Передчасна	3	3	5
29	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	3	3	5
30	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	2	3
31	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	1	2
32	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	3	2	2
33	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	2	2
34	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	5
35	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	5
36	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	5
37	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	5
38	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	3	2	3
39	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	3
40	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	3
41	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	3
42	Жін.	1	Андрогінна	3	Дифузна	2	3	3

* 1 – низький рівень, 2 – середній рівень, 3 – високий рівень

** 1 – низький, 2 – нижче середнього, 3 – середній, 4 – вище середнього, 5 – високий

Регресійний аналіз

Включені/виключені змінні^a

Модель	Включенные переменные	Исключенные переменные	Метод
1	Біологічна стаття	.	Шаговый (критерий: вероятность F-включения \leq ,050, F-исключения \geq ,100).

a. Залежна змінна: Особистісна тривожність

Сводка для модели

Модель	R	R квадрат	Скорректированный R квадрат	Стд. ошибка оценки
1	,349 ^a	,122	,100	,720

a. Предикторы: (константа) Біологічна стаття

Дисперсійний аналіз^b

Модель		Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знч.
1	Регрессия	2,881	1	2,881	5,550	,023 ^a
	Остаток	20,762	40	,519		
	Итого	23,643	41			

a. Предикторы: (константа) Біологічна стаття

b. Залежна змінна: Особистісна тривожність

Коефіцієнти^a

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти		t	Знч.
	B	Стд. помилка	Бета			
1 (Константа)	1,571	,352			4,470	,000
Біологічна стаття	,524	,222	,349		2,356	,023

a. Залежна змінна: Особистісна тривожність